

# AD CATHOLICOS EPISTOLA

## CONTRA DONATISTAS

VULGO

# DE UNITATE ECCLESIAE LIBER UNUS.



Proposita quaestione, Sitne Christi Ecclesia apud Catholicos, an apud Donatistas, quod hic nonnisi ex sacrae Scripturae locis certis et claris definiendum: proferuntur primum testimonia ex Instrumento vetere ac novo quamplurima, quibus ostenditur doceri evidenter ac certo, Ecclesiam Christi veram eam esse, quae toto terrarum orbe diffunditur. Deinde vero, quae pauca ex iisdem canonicis Scripturis objectari a schismaticis solent pro parte Donati, ea et ambigua incertaque esse, et per se ad eorum tuendam causam, cum ratione contraria explicari possint, nullum robur habere. Donatarum etiam de traditione, de persecutione, aliaque in Catholicos calumniae data occasione refutantur.

AUGUSTINUS episcopus, dilectissimis fratribus ad nostrae dispensationis curam pertinentibus: Salus quae in Christo est, et pax unitatis et charitatis ejus sit vobiscum, et integer spiritus vester et anima et corpus in diem Domini nostri Jesu Christi servetur.

CAPUT PRIMUM. — 1. Meministis, fratres, Petilianus Donatarum Constantiniensis episcopi per parvam Epistolae partem in manus nostras aliquando venisse, eique particulae quod responderimus scripsisse me ad Dilectionem vestram. Sed cum postea tota et plena nobis a fratribus qui ibi sunt mitteretur, placuit ei ab exordio respondere, tanquam praesentes ageremus: quemadmodum semper scitis nos cum eis agere voluisse, ut sine studio contentionis, quid vel ab ipsis vel a nobis dicatur, collata disputatione omnibus appareret. In multorum enim manibus illam Epistolam esse didicimus, qui etiam multa ex illa memoriter tenent, aliquid verum adversus nos cum dixisse arbitrantes. Sed nunc si legere voluerint quae respondimus, profecto intelligent quid sibi abjiciendum, et quid tenendum sit. Neque enim illa nostra sunt, sicut ipsi possunt considerare, si velint sine studio partium judicare: nam de Scripturis sanctis ita sunt omnia prolata et probata, ut ea negare non possit, nisi qui illarum Scripturarum se inimicum esse profiteretur. Sed de illo opere nostro video quid possint dicere illius tam malae causae pertinacissimi defensores: me videlicet absentis Epistolae respondisse, ubi verba mea ille non audiret, quibus continuo responderet. Defendat ergo verba Epistolae suae, et, si potest, ostendat responsionibus meis non ea fuisse refutata atque convicta. Aut si hoc non vult, faciat et ipse huic Epistolae meae, quod ego illi ipsius, cui jam respondi. Illam quippe scripsit ad suos, sicut ego hanc ad vos: cui si velit etiam ipse respondeat.

CAPUT II. — 2. Quaestio certe inter nos versatur, Ubi sit Ecclesia; utrum apud nos, an apud illos. Quae utique una est, quam majores nostri Catholicam no-

minarunt, ut ex ipso nomine ostenderent, quia per totum est. Secundum totum enim, καθ' ὅλον graece dicitur. Haec autem Ecclesia corpus Christi est, sicut Apostolus dicit: *Pro corpore ejus, quae est Ecclesia* (Coloss. 1, 24). Unde utique manifestum est, eum qui non est in membris Christi, christianam salutem habere non posse. Membra vero Christi per unitatis charitatem sibi copulantur, et per eandem capiti suo coherent, quod est Christus Jesus. Totum igitur quod annuntiatur de Christo, caput et corpus est: caput est ipse unigenitus Jesus Christus Filius Dei vivi, ipse salvator corporis (Ephes. v, 23), qui mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram (Rom. iv, 25): corpus ejus Ecclesia, de qua dicitur, *ut exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid hujusmodi* (Ephes. v, 27). Inter nos autem et Donatistas quaestio est, ubi sit hoc corpus, id est, ubi sit Ecclesia. Quid ergo facturi sumus? in verbis nostris eam quaesituri, an in verbis capitis sui, Domini nostri Jesu Christi? Pato quod in illius potius verbis eam quaerere debemus, qui veritas est, et optime novit corpus suum. *Novit enim Dominus qui sunt ejus* (II Tim. ii, 19).

3. Quae sint autem verba nostra, in quibus eam quaeri non oportet, advertite, et videte etiam ibi quid intersit inter nostra verba et illorum: et tamen in verbis nostris Ecclesiam quaeri nolumus. Quidquid nobis invicem objicimus, de traditione codicum divinatorum, de purificatione, de persecutionibus, verba nostra sunt. Et in talibus quidem nos hunc tenemus modum, ut vel utraque vera esse deputentur, sive quae a nobis, sive quae ab ipsis dicuntur, vel utraque falsa, vel nostra vera et sua falsa, vel nostra falsa et sua vera. Et in his omnibus nullum crimen esse orbis christiani, cui nos communicamus, ostendimus. Si enim vera sunt crimina et quae a nobis in illos et quae ab ipsis in nos dicuntur, faciamus quod ait Apostolus, *Donantes nobismetipsis, sicut et Deus in Christo donavit nobis* (Ephes. iv, 32): ut maligni homines, nec illi

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Liber de Unitate Ecclesiae castigatus olim per Lovanienses ex collatione Endoviensis manuscripti, et nunc per nos emendatus est denuo ex veteris codicis Floriacensis, ac editionum Am. Er. et Lov. lectione.

*Comparavimus praeterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess., tom. 1, memoratas. M.*



qui forte fuerunt vel sunt apud nos, nec qui vel fuerunt vel sunt apud illos, impediunt concordiam nostram et vinculum pacis, uno eorum scelere correcto, quod se frustra separaverunt ab unitate orbis terrarum, cum tales haberent. Si autem utraque falsa sunt, sive quæ nos illis, sive quæ illi nobis objiciunt vel de traditione; vel de persecutione innocentium; nullam video litis causam, nisi quia est causa ut illi se corrigant, qui se sine causa separaverunt. Quod si nos vera dicimus, quoniam Gesta quæ proferimus, et litteris Imperatoris ad quem tunc et primo scripserunt et postmodum appellaverunt, et totius orbis communionem firmamus; quæ autem illi dicunt, ideo falsa esse convincuntur, quia ipsis temporibus, cum eadem quæstio versaretur, obtinere causam suam minime potuerunt: major in eis apparet sacrilegæ animositatis furor et animarum innocentium persecutio, quam si solo schismatis crimine tenerentur. Et illa quidem tribuant, non omnibus, sed quibus voluerint suorum, schisma tamen crimen est omnium. Porro si crimina traditionis et persecutionis vera volunt esse quæ objiciunt, et falsa quæ objiciuntur a nobis, nec sic purgantur a crimine schismatis. Ad quosdam quippe illa pertinere possunt, non ad universum orbem christianum. Quem si contagione perisse arbitrantur; omitto dicere, quam multa sancti bono pacis etiam cognita mala in hominum congregatione toleraverint: illud dico, isti ostendant, quomodo eorum contagionem non perierint, quos sacrilegos incestatores consecratæ pudicitiae feminarum inter se laterè vel latuisse, vel modo nesciunt, vel aliquando nescierunt. Profecto dicturi sunt, hoc ipso se non contaminatos quod nescierunt. Quomodo ergo contaminatus est orbis, qui nescit adhuc an vera sint ista quæ dicuntur? Putemus nobis modo probata, modo demonstrata: quid agimus de tot gentibus? Deseruntur nescientes, ergo deseruntur innocentes: et cum illud sit nullum crimen illorum, hoc esse incipit sceleratissimum nostrum. An currere debemus, et eos docere quod scimus? Ut quid hoc? Si ut innocentes sint; innocentes sunt etiam dum nesciunt. Non enim malefacta hominum cognoscendo, sed cognitis non consentiendo, de incognitis autem non temere judicando, innocentiam custodimus. Ac per hoc, ut dixi, innocens est orbis terrarum, qui crimina quæ ab istis in quosdam dicuntur, etiamsi vera dicuntur, ignorat. Ab his autem innocentibus qui se ipsos separaverunt, eodem ipso crimine separationis et schismatis innocentiam perdidit: et modo nos docent, vera se dicere in quosdam, ut ab eis nos separent in quos non habent vera quæ dicant<sup>1</sup> (a).

4. Hoc enim eis dicit orbis terrarum, quod quidem sermone brevissimum est, sed robustissimum veritate. Afri nempe inter se episcopi confligebant: si finire inter se obortam dissensionem non poterant, ut sive per concordiam compositis, sive degradatis qui male contenderent, hi qui bonam causam habebant in communionem orbis terrarum per unitatis vinculum perma-

nerent; restabat utique ut episcopi transmarini, qua pars maxima diffundebatur Ecclesiæ catholicæ, de Afrorum collegarum dissensionibus judicarent, illis videlicet instantibus<sup>1</sup> qui crimen malæ ordinationis aliis objiciebant. Hoc si factum non est, culpa eorum est a quibus fieri debuit, non orbis terrarum, qui non ad se perlata nescivit. Si autem factum est, quid peccaverunt ecclesiastici iudices, qui crimina etiamsi vera et ad se delata, sibi tamen non probata, damnare nullo modo debebant? Numquid eos mali polluere poterant, qui eis manifestari non poterant? Si autem manifestati sunt eis, et aliqua vel segnitia vel conniventia<sup>2</sup> tales a communionem removere noluerunt, et perverso iudicio pro eis etiam dixerunt sententias: quid peccavit orbis terrarum, qui causam illam malos iudices habuisse nescivit, et eos male iudicasse non credit<sup>3</sup>, de quibus iudicare non potuit? Sicut enim reorum scelus, si iudices latuit, non eos utique contaminavit: sic et iudicum scelus, si aliquod fuit, quia orbem terrarum latuit, eum profecto contaminare non potuit. His igitur innocentibus innocenter communicamus<sup>4</sup>, hodieque nescientes quæ tunc acta sint. Quapropter etiamsi vera esse quæ in quosdam dicunt, hodie didicerimus, nulla causa est cur ab innocentibus qui hæc nesciunt recedamus, et transeamus ad eos, qui propterea crimine schismatis omnes implicati sunt, quia id fecerunt quod nos facere suadent, ut non exemplo Apostolorum toleremus malos, sed exemplo hæreticorum deseramus bonos. Sed faciamus orbem terrarum, quod fieri non potest, hodie nobiscum ad liquidum posse cognoscere vera esse quorumdam scelera, quos isti criminantur: numquid ex hoc innocentior fieri poterit, quam erat antequam nosset? Sicut enim eos maculare non poterant incogniti mali, etiamsi adhuc in hac vita essent; ita qui jam ex hac vita emigrarunt, etiam cogniti maculare non possunt. Si ergo talis est causa nostra in verbis nostris de quorundam criminibus, quæ alternis nobis objicimus, ut tam invicta sit, etiamsi falsa esse quæ in quosdam illorum dicimus, et vera esse quæ in quosdam nostrum dicunt, hodie cognoscamus, quid habent quod respondeant; sive illa potius vera sint quæ nos dicimus, et falsa quæ dicunt, sive utraque falsa sint, sive utraque vera sint; quandoquidem et ipsi vincuntur ibi, quod solum votis omnibus sibi ut credatur, exoptant?

CAPUT III. — 5. Sed, ut dicere cœperam, non audiamus, Hæc dicis, hæc dico; sed audiamus, Hæc dicit Dominus. Sunt certe Libri dominici, quorum auctoritati utrique consentimus, utrique cedimus<sup>5</sup>, utrique servimus: ibi quæramus Ecclesiam, ibi discutiamus causam nostram. Hic forte dicturi sunt: Quid quæris in Libris quos ignibus tradidisti? Ad hoc respondeo, Quid times ne legantur isti Libri, si eos ab

<sup>1</sup> Floriacensis codex, *stantibus*.

<sup>2</sup> In editis, uti passim in antiquis libris pro, *conniventia*; scriptum est, *cohibentia*.

<sup>3</sup> Floriacensis codex, *bene iudicasse credit*.

<sup>4</sup> Sic Floriacensis. Ms. At Er., *communicabimus*. Am. et Lov., *communicavimus*.

<sup>5</sup> In excusis, *credimus*.

<sup>1</sup> Editi, *dicunt*. Melius Floriacensis Ms., *dicant*.  
(a) Sic, contra Litteras Petiliani, lib. 1, capp. 21, 22, nn. 23, 24; et lib. 3, capp. 58, 59, nn. 70, 71.



ignibus custodisti? Eos certe ille tradidisse credatur, qui eis lectis non consentire convincitur. Aut si forte isti Libri ita designant traditorem suum, sicut designavit Dominus Judam; legant in eis nominatim et expresse vel Cæcilianum vel ordinatores ejus, eorundem Librorum futuros fuisse traditores, et si non eos anathematizavero, ipse cum eis iudicem tradidisse. Sed neque nos in eis Libris invenimus Majorini ordinatores designatos esse traditores, quamvis hæc aliunde recitemus. Auferantur ergo illa de medio, quæ adversus nos invicem, non ex divinis canonicis Libris, sed aliunde recitamus. Quod si nolint ut auferantur, videant quia et si utraque vera sunt, nulla fuit causa separationis illorum, ut eos fugerent quos habebant: et si utraque falsa sunt, nulla fuit causa separationis illorum, ut eos fugerent quos in nullo crimine reperiebant: et si nostra vera, illorum autem falsa sunt, nulla fuit causa separationis illorum, quia potius se corrigere, atque in unitate permanere debebant: et si nostra falsa sunt, et illorum vera sunt, nulla fuit causa separationis illorum, quia innocentem orbem terrarum, cui hæc demonstrare vel noluerunt vel non potuerunt, deserere non debebant.

6. Quærat fortasse aliquis, et dicat mihi: Cur ergo ista vis auferri de medio, quando communio tua, etiamsi proferantur, invicta est? Quia nolo humanis documentis, sed divinis oraculis sanctam Ecclesiam demonstrari. Si enim sanctæ Scripturæ in Africa sola designaverunt Ecclesiam, et in paucis Romæ Cutzupitanis<sup>1</sup> vel Montensibus, et in domo vel patrimonio unius Hispanæ mulieris (a); quidquid de chartis aliis aliud proferatur, non tenent Ecclesiam nisi Donatistæ. Si in paucis Mauris provinciæ Cæsarensis eam sancta Scriptura determinat; ad Rogatistas transeundum est. Si in paucis Tripolitanis et Byzacenis et Provincialibus; Maximianistæ ad eam pervenerunt. Si in solis Orientalibus; inter Arianos et Eunomianos et Macedonianos, et si qui illic alii sunt, requirenda est. Quis autem possit singulas quasque hæreses enumerare gentium singularum? Si autem Christi Ecclesia canonicarum Scripturarum divinis et certissimis testimoniis in omnibus gentibus designata est: quidquid attulerint, et undecumque recitaverint qui dicunt, *Eccæ hic est Christus, ecce illic*; audiamus potius, si oves ejus sumus, vocem pastoris nostri dicentis, *Notite credere* (Matth. xxiv, 23). Illæ quippe singule in multis gentibus, ubi ista est, non inveniuntur: hæc autem, quæ ubique est, etiam ubi illæ sunt inveniuntur. Ergo in Scripturis sanctis canonicis eam requiramus.

CAPUT IV. — 7. Totus Christus caput et corpus est. Caput unigenitus Dei Filius<sup>2</sup> et corpus ejus Ecclesia, sponsus et sponsa, duo in carne una (Ephes. v, 25, 30, 31). Quicumque de ipso capite, ab Scripturis sanctis dissentiant, etiamsi in omnibus locis inve-

niantur in quibus Ecclesia designata est, non sunt in Ecclesia. Et rursus quicumque de ipso capite Scripturis sanctis consentiunt, et unitati Ecclesiæ non communicant, non sunt in Ecclesia; quia de Christi corpore, quod est Ecclesia, ab ipsius Christi testificatione dissentiunt. Verbi gratia, qui non credunt Christum in carne venisse de virgine Maria ex semine David, quod apertissime Scriptura Dei loquitur; aut non in corpore ipso resurrexisse, in quo crucifixus et sepultus est; etiamsi per omnes terras inveniuntur per quas est Ecclesia, non utique sunt in Ecclesia: quia ipsum caput Ecclesiæ non tenent, quod est Christus Jesus; nec in aliqua divinarum Scripturarum obscuritate falluntur, sed notissimis et apertissimis earum testimoniis contradicunt. Item, quicumque credunt quidem quod Christus Jesus, ita ut dictum est, in carne venerit, et in eadem carne, in qua natus et passus est, resurrexerit, et ipse sit Filius Dei, Deus apud Deum, et cum Patre unum, et incommutabile Verbum Patris<sup>3</sup>, per quod facta sunt omnia; sed tamen ab ejus corpore, quod est Ecclesia, ita dissentiunt, ut eorum communio non sit cum toto quacumque diffunditur, sed in aliqua parte separata inveniatur; manifestum est eos non esse in catholica Ecclesia. Quapropter, quia cum Donatistis quæstio nobis est, non de capite, sed de corpore, id est, non de ipso salvatore Jesu Christo, sed de ejus Ecclesia; ipsum caput de quo consentimus, ostendat nobis corpus suum de quo dissentimus, ut per ejus verba jam dissentire desinamus. Ille est autem unigenitus Filius et Verbum Dei; et ideo nec Prophetæ sancti vera loqui potuissent, nisi ab ipsa veritate, quod est Verbum Dei, manifestaretur eis quod dicerent, et juberetur ut dicerent. Proinde prioribus temporibus per Prophetas sonuit Verbum Dei: deinde per se ipsum, cum *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* (Joan. i, 14): deinde per Apostolos, quos misit ad se<sup>2</sup> prædicandum (Matth. xxviii, 19, 20), ut esset salus usque ad fines terræ. In his igitur omnibus quærenda est Ecclesia.

CAPUT V. — 8. Sed quoniam multa in alios vel ob aliud dicta, in quos volunt, et ad quos volunt<sup>3</sup> maledici plerumque convertunt, multa etiam propter exercendas rationales mentes figurate atque obscure posita per ænigmatis imagines vel ambiguitatis ancipitem sensum, fallaci aliquando interpretationi consonare et convenire creduntur, hoc etiam prædico atque propono, ut quæque aperta et manifesta deligamus. Quæ si in sanctis Scripturis non inveniuntur, nullo modo esset unde aperirentur clausa et illustrarentur obscura. Verbi enim gratia, videte quam facile sit vel nobis in eos dicere, vel illis in nos, quod ait Dominus Pharisæis: *Similes estis monumentis dealbatis, quæ a foris apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia: sic et vos a foris quidem apparetis hominibus justis, intus autem*

<sup>1</sup> Omnes editi, *Rupitanis*. At Floriacensis codex eleganter scriptus habet, *Cutzupitanis*. Certe *Cutzupitas* nominat Augustinus in epistola 55, n. 2.

<sup>2</sup> Floriacensis codex, *Deus Filius*.

(a) Lucillæ. Vide supra, contra Litteras Petilianæ, lib. 2, cap. 108, n. 246.

<sup>1</sup> Idem codex, et *incommutabile unum verbum Patris*.

<sup>2</sup> Floriacensis Ms., *ad prædicandum*, omisso, *se*

<sup>3</sup> Idem codex, et *ad quod volunt*.



*pleni estis-hypocrisi et iniquitate (Matth. xxiii, 27, 28).* Hæc sive in illos a nobis, sive ab eis in nos dicantur, nisi prius probeatur manifestissimis documentis qui sint, qui cum sint injusti, justos se esse confingant, convicianté magis levitate quam convincente veritate dici, quis mediocriter sanus ignoret? Aliter quippe illa Dominus in Pharisæos dicebat tanquam Dominus, id est cognitor cordis, et humanorum omnium secretorum et testis et iudex: nos autem prius debemus invenire et ostendere quid arguamus, ne ipsi potius gravissimo crimine insanæ temeritatis arguamur. Sane, si ante docuerint nos tales esse, nequaquam recusare debemus talibus sanctarum Scripturarum verbis nos reprehendi atque contundi. Ita si nos eos tales esse docuerimus, erit similiter in potestate nostra, quibus dominicis increpationibus jam demonstratos convictosque feriamus.

9. Sic et illa interim seponenda sunt, quæ obscure posita et figurarum velaminibus involuta, et secundum nos, et secundum illos possunt interpretari. Est quidem acutorum<sup>1</sup> hominum dijudicare atque discernere, quis ea probabilius interpretetur: sed nolimus in has ingeniorum contentiones, in ea causa, quæ populos tenet<sup>2</sup>, nostram disputationem committere. Nulli nostrum dubium est, per arcam Noe, salva rerum gestarum fide, ut deletis peccatoribus domus justi a diluvio liberaretur, etiam Ecclesiam fuisse figuratam. Quæ forte humani ingenii conjectura videretur, nisi hoc Petrus apostolus in epistola sua diceret (I Petr. iii, 20, 21). Sed quod ille ibi non dixit, si quis nostrum dicat, propterea cuncta animalium genera ibi fuisse, quia in omnibus gentibus futura prænuntiabatur Ecclesia, fortasse Donatistis aliud videatur, et aliter hoc interpretari velint. Similiter et ipsi aliquid obscure et ambigue positum, si pro sua sententiâ interpretentur, si nobis pateat<sup>3</sup> aliud inde dicere quod pro nobis sonat, quis erit finis? Nam quidam eorum episcopus, cum hic apud Hippone, sicut audivimus, sermonem in populo faceret, dixit eandem arcam Noe ideo bituminatam intrinsecus, ne aquam emitteret suam; ideo autem etiam extrinsecus, ne admitteret alienam. Ad hoc utique valere voluit hanc interpretationem, ne Baptismus vel extra Ecclesiam posse exire credatur, vel qui extra datus fuerit, acceptetur. Visus est aliquid dicere, et acclamatum est ab eis qui libenter audiebant, nec diligenter de his quæ audierant cogitabant, ut, quod erat facile, adverterent fieri non posse ut extrinsecus admittat aquam compago lignorum, si non emittit intrinsecus: si autem ab ea parte quæ intus est emittit, consequens esse ut ab ea etiam quæ est foris admittat. Sed etsi hoc de compacto ligno verum esset quod ille dixit, quis me prohiberet de arca ex utraque parte bituminata, si possem aliquid aliud dicere, ut incertum esset quid horum, vel quid fortasse aliud tertium res illa significaret? Neque enim absurde

dicitur; aut non etiam multo probabilius, per bitumen, quia violentum gluten et res ferventissima est, significatam esse charitatem. Unde enim dicitur in Psalmo, *Agglutinata est anima mea post te (Psal. lxxii, 9)*, nisi flagrantissima charitate? Quæ, quoniam præceptum est, ut sit nobis in invicem et in omnes, ideo et intus et foris arca bituminata. Aut certe quia scriptum est, *Charitas omnia tolerat (I Cor. xiii, 7)*: vis ipsa tolerantiae tenax unitatis per bitumen significata est, quo ideo intus et foris arca illita est, quia intus et foris mali tolerandi sunt, ne pacis compago solvatur. In hac ergo disputatione nostra parcamus talibus interpretationibus, et apertum aliquid quo manifestetur Ecclesia requiramus.

10. Nempe scriptum est in libro iudicum: *Et dixit Gedeon ad Dominum: Quoniam tu salvum facies Israël in manu mea, quemadmodum locutus es; ecce ego pono vellus lanæ in area, et si factus fuerit ros in vellere, in omnem vero terram siccitas, sciam quoniam salvum facies in manu mea Israel, sicut locutus es. Et factum est sic: et diluculo vigilavit Gedeon in crastinum, et expressit vellus; et decucurrit ros de vellere plena pelvis aquæ. Et dixit Gedeon ad Dominum: Non irascatur furor tuus in me, Domine, et loquar adhuc semel, et tentabo adhuc semel in vellere. Fiat siccitas in vellere tantum, in omnem autem terram fiat ros. Et fecit Deus sic in nocte illa, et facta est siccitas in vellere tantum, super omnem autem terram ros (Judic. vi, 36-40).* Non video quid hic aliud figuratum et prænuntiatum sit, nisi ut arcam intelligamus orbem terrarum, locum autem velleris populum Israel. Novimus enim illam quondam gentem divini sacramenti gratia tanquam cœlesti rore perfusam; cujus muneris per omnes in circuitu gentes, quia eo carebant, tanquam siccitas erat. Erat autem apud illum populum hoc munus in vellere, id est in velamine et quasi in nube secreti<sup>4</sup>, quia nondum fuerat revelatum. Nunc autem videmus orbem terrarum jam revelato rore saginari per Evangelium Domini nostri Jesu Christi, quod tunc in illo tegmine figurabatur: illam vero gentem amisso sacerdotio quod habebat, quia in Scripturis non intelligit Christum, tanquam in sicco vellere remansisse. Nec in talibus tamen rerum figuris, quamvis non videam quid hic aliud possit intelligi, volo quæramus Ecclesiam. Prorsus quæ alicujus vel talis interpretationis indigent, interim seponamus: non quia falsa sunt, quæ hoc modo de talibus tanquam involucris interpretando solvuntur; sed quia vel interpretem quærunt, nolo in eis nostra ingenia comparentur; sed aperta veritas clamet, luceat, in obturatas aures irrumpat, dissimulantium oculos feriat; nemo in eis latebris quærat falsæ suæ sententiæ locum, omnem conatum contradicendi confundat, omnem frontem impudentis elidat.

CAPUT VI. — 11. O Donatistæ, Genesim legite. *Per memetipsum juravi, dicit Dominus, Propter quod fecisti verbum hoc, et non pepercisti filio tuo. amantiss-*

<sup>1</sup> In Mss., *catorum*.

<sup>2</sup> Ita Floriacensis codex. At editi, *quam populus tenet*.

<sup>3</sup> Alias, *placeat*. M.

<sup>4</sup> Floriacensis codex, *et quasi nubes secreti*.



simo propter me, nisi benedicens benedicam te, et implendo implebo semen tuum tanquam stellas cœli, et tanquam arenam quæ secus oram maris est, et hæreditate possidebit semen tuum civitates adversariorum<sup>1</sup>, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obaudisti vocem meam (Gen. xxii, 16-18). Quid ad hæc dicitis? An Judæorum nobiscum perversitate contenditis, ut dicatis in solo populo nato ex carne Abrahæ intelligendum semen Abrahæ? Sed Judæi Paulum apostolum non legunt in synagogis suis, quem vos legitis in conventiculis vestris. Quid ergo dicat Apostolus, audiamus. Quærimus enim jam, quemadmodum intelligendum sit semen Abrahæ. Fratres, inquit, secundum hominem dico, tamen hominis confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones et semini ejus. Non dicit, Et seminibus, tanquam in multis; sed tanquam in uno, Et semini tuo, quod est Christus (Galat. iii, 15, 16). Ecce in quo semine benedicuntur omnes gentes. Ecce testamentum Dei: aperite aures. Homini, inquit, confirmatum testamentum nemo irritum facit, aut superordinat. Quare vos irritum facitis testamentum Dei, dicendo nec in omnibus gentibus esse completum, et periisse jam de gentibus in quibus erat semen Abrahæ? Quare superordinatis dicendo, in nullis terris hæredem permanere Christum, nisi ubi potuit cohæredem habere Donatum? Non invidemus alicui: legite nobis hoc de Lege, de Prophetis, de Psalmis, de ipso Evangelio, de apostolicis Litteris: legite, et credimus; sicut nos vobis legimus et de Genesi et de Apostolo, quia in semine Abrahæ, quod est Christus, benedicuntur omnes gentes.

12. Audite hoc idem testamentum ad Isaac etiam filium Abrahæ. Facta est autem fames super terram, præter famem quæ ante facta est in tempore Abrahæ. Abiit autem Isaac ad Abimelech regem Philistinorum<sup>2</sup> in Gerara: et apparuit illi Dominus, et dixit, Noli descendere in Ægyptum, habita autem in terra quam tibi dixerò, et habita in terra hac, et ero tecum, et benedicam te. Tibi enim et semini tuo dabo omnem terram hanc: et statuam jusjurandum tecum, quod juravi Abraham patri tuo: et ampliabo semen tuum tanquam stellas cœli; et dabo tibi et semini tuo omnem terram hanc: et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, pro his quæ obaudivit Abraham pater tuus vocem meam, et servavit præcepta mea, et justitias meas, et legitima mea (Gen. xxvi, 1-5). Respondete ad ista. Semen quippe Abraham, hoc idem semen est et Isaac, quod est Christus. Quomodo enim venerit Christus ex tribu Juda in carne per virginem, quis quoquo modo Christianus ignorat?

13. Audite hoc idem testamentum ad Jacob. Et exiit Jacob a puteo jurationis, et profectus est in Charram, et devenit in locum, et dormivit in loco illo, quoniam solis occasus erat: et sumpsit lapidem ex lapidibus loci, et posuit ad caput suum, et dormivit in

loco illo. Et visum vidit, et ecce scala stabilita super terram, cujus caput pertingebat ad cœlum, et Angeli Dei ascendebant et descendebant per illam: et Dominus incumbebat super illam, et dixit, Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac. Noli timere; terram in qua tu dormis super eam, tibi dabo eam et semini tuo. Et erit semen tuum sicut arena terræ, et multiplicabitur supra mare, et in Africum, et in Aquilonem, et ad Orientem. Et benedicentur in te omnibus terræ, et in semine tuo. Et ecce ego sum tecum custodiens te in omni via quacumque ibis, et reducam te in terram hanc: quia non te derelinquam, donec faciam omnia quæ tecum locutus sum (Gen. xxviii, 10-15). Ecce cui promissioni resistitis, ecce quam firmum testamentum irritum facitis. Dicit Deus, Non te derelinquam, donec faciam omnia quæ tecum locutus sum: et vos contradicitis, dicentes ut vobis potius credamus quidquid criminis objicitis ignoto et ignaro orbi terrarum; Deo autem dicenti, Non relinquam donec faciam, non credamus.

14. Legite nobis de Scripturis canonicis eos tradidisse divinos codices; quos nominatim accusatis; legite tam aperta, quam sunt ista quæ vobis de Genesi legimus. Non a vobis quærimus quid lapis ille significet, quem Jacob sibi ad caput posuit cum dormiret; quid scala stabilita super terram, cujus caput pertingebat ad cœlum; quid Angeli Dei ascendentes et descendentes per illam. Requirant ista prudentiores atque doctiores, et in populo pacato eloquantur, ubi non obstrepat improba contradictio, de obscuritate sacramenti et ænigmate lectionis armans impudentiam suam. Non desunt corda fidelium, quæ commemoret Dominus ex Evangelio, ubi ait, cum vidisset Israelitam in quo dolus non erat, quia Jacob qui has vidit scælas, ipse dictus est Israel: non desunt ergo, quos inde ipse commemoret Dominus; ibi quippe ait, Videbitis cœlum apertum, et Angelos Dei ascendentes et descendentes super Filium hominis (Joan. i, 47, 51), id est, super semen Abrahæ, in quo benedicuntur omnes gentes. Sed hæc non inculco recusantibus. Ecce quod audite: Erit semen tuum sicut arena terræ, et multiplicabitur supra mare, et in Africum, et in Aquilonem, et in Orientem: et benedicentur in te omnes tribus terræ, et in semine tuo. Date mihi hanc Ecclesiam, si apud vos est: ostendite vos communicare omnibus gentibus, quas jam videmus in hoc semine benedici. Date hanc, aut furore deposito accipite, non a me, sed ab illo ipso in quo benedicuntur omnes gentes. Hæc de primo Legis libro commemorasse suffecerit: plura innotescent sine impia contentione et cum pia dilectione legentibus.

CAPUT VII. — 15. Quid in Prophetis, quam multa et quam manifesta sunt testimonia Ecclesiæ per omnes gentes toto terrarum orbe diffusæ? Unde pauca commemorabo, plura relinquens otio diligentiae cum Dei timore legentibus. Accipiamus per os Isaïæ sancti divina responsa, et ejus ora tanquam Dei oracula sciscitemur. Sileant humanarum contentionum animosa et perniciose certamina; inclinemus aurem verbo Dei.

<sup>1</sup> Editi, adversariorum tuorum. Abest, tuorum, a Floriacensi codice et a græco LXX.

<sup>2</sup> sic manuscripti, At editi, Palæstinorum.



Dicat Isaias ubi Ecclesiam sanctam Deo revelante praeviderit, ut in verbis futura dicentis jam nunc praesentia videamus. *Repleta est, inquit, universa terra ut cognoscat Dominum, ut aqua multa operiat mare. Et erit in illa die radix Jesse, et qui exsurget principium habere in nationes, in eum gentes sperabunt* (Isai. xi, 9 et 10). Radicem Jesse Christum esse ex semine David secundum carnem natum, nullus quoquo modo christianus ignorat: et si contentiosus est, cum Apostolo contendat, qui hoc testimonio in Litteris suis utitur (Rom. xv, 12). Item dicit: *Germinabit et florescet Israel, et replebitur orbis terrarum fructu ejus* (Isai. xxvii, 6). Israel nempe filius fuit Isaac, nepos Abraham, cui promissum est quod in semine ejus benedicerentur omnes gentes: quod semen Christum interpretatur Apostolus. Venit autem Christus ex semine Abraham per Isaac et per Israel, et deinceps, sicut generationes ad ortum Christi pertinentes evangelista contexit (Matth. i). Qui ergo vult contra disputare, contradicat Evangelio, neget ex semine Israel venisse Christum, ut possit negare quod Isaias dicit, *Germinabit et florescet Israel, et replebitur orbis terrarum fructu ejus*. Item dicit: *Ego Deus primus, et in his quae advenient ego sum. Viderunt gentes, et timuerunt fines terrae* (Isai. xli, 4, 5). Hoc est quod alibi Scriptura dicit, *Primus et novissimus* (Apoc. xxii, 13), ut sit  $\alpha$  et  $\omega$ , quae sunt litterae in signo Christi omnibus notae. Pro eo enim quod ibi est, *novissimus*, hic positum est, *et in his quae advenient ego sum*. Huic ergo manifestationi contradicunt, qui nolunt credere, imo qui nolunt jam videre compleri quod sequitur: *Viderunt gentes; et timuerunt fines terrae*. Item paulo post: *Jacob puer meus, suscipiam illum; Israel electus, suscepit eum anima mea. Dedi Spiritum meum in illum: judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque cessabit, neque audietur foris vox ejus. Arundinem quassatam non confringet, et lignum fumigans non exstinguet, sed cum veritate proferet judicium. Refulgebit, et non confringetur, donec ponat in terra judicium: et in nomine ejus gentes sperabunt* (Isai. xlii, 1-4). Hoc testimonium de Christo intelligendum, et in Evangelio positum est. Qui audet, contradicat: qui autem non audet, speret in eum cum gentibus, et ab unitate gentium in eum sperantium non recedat; aut si recesserat, redeat, ne pereat.

16. Item dicit Isaias: *Et nunc sic dicit Dominus: Qui finxit me in utero servum sibi, ut congregem Jacob et Israel ad eum; appropinquabo illum, et honorabor coram Domino<sup>1</sup>, et Deus meus erit mihi virtus. Et dixit mihi: Maximum tibi erit hoc, vocari te puerum meum, ut constituas tribus Jacob, et prolem Israel convertas. Et posui te in testamentum generis in lucem gentium, ut sis salus usque ad fines terrae. Et paulo post: Sic dicit, inquit, Dominus Israel: Tempore aptissimo exaudivi te, et in die salutis adjuvi te. Certe ista verba cum commemorasset apostolus Paulus,*

<sup>1</sup> In Floriacensi Ms., et Israel. Ad eum appropinquabo, et honorabo coram Domino. In graeco LXX est, *sunachthēsomai, kai doxathēsomai enantion Kurion.*

nonnisi in Christianis ostendit impleri. Connexuit enim dicens: *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis* (II Cor. vi, 2). Audiamus ergo quid Isaias adjungat: *Dedi te, inquit, in testamentum gentium, ut incolas terram, et possideas haereditatem deserti. Et interpositis deinde connectit, et dicit: Ecce isti a longinquo venient; hi autem ab aquilone et mari; alii autem ex terra Persarum. Exsulta, caelum, et in laetitia esto, terra: emittant montes jucunditatem; quoniam misertus est Deus populi sui, et humiles populi sui allocutus est. Dixit autem Sion: Dereliquit me Dominus, et Deus oblitus est mei. Numquid capiet oblivio mulierem filii sui, vel potest fieri ut non misereatur fetus uteri sui? Nunc ecce et si illam oblivio habebit, me tamen tui nullo modo oblivio capiet, dicit Dominus. Ecce super manus meas descripsi tuos muros, in conspectu etiam meo es in perpetuum, et brevi aedificaberis ab his a quibus eversa es. Cum igitur per apostolicam vocem non sinamur hoc de populo Judaeorum, sed de Christianorum intelligere, quid intellecturi sumus in eo quod ait hoc loco Isaias, *Et brevi aedificaberis ab his a quibus eversa es*; nisi reges terrae qui primo persequebantur Ecclesiam, post adjuturos eam tanto ante praedictum? Sed quia multi eorum in suis iniquitatibus morituri erant, adjungit et dicit: *Et qui desolaverunt te, discedent a te*. Deinde quia omnes gentes adjungerentur Ecclesiae, sequitur et dicit: *Circumspice ubique oculis tuis, et vide universos. Vivo ego, dicit Dominus: omnes hos indues te, et dispones eos ut ornamentum novae nuptae; quoniam quae deserta fuerunt in te, et corrupta et delapsa, nunc in maxima arctura erunt per eos qui commorantur istic: longe a te efficiuntur, qui te transvorabant<sup>1</sup>. Dicent enim in aures tuas filii tui quos amiseras: Angustia nobis est in isto loco, facito itaque nobis etiam nunc locum in quo commoremur. Tu vero dices in corde tuo: Quis generavit mihi istos, cum sciam esse me sine filiis et viduam? Quis ergo istos educavit mihi? Ego enim derelicta fui sola, hi autem mihi ubi erant? Sic dicit Dominus: Ecce tollam in nationes manus meas, et in insulas signum meum, et adducam filios tuos in sinu, filias etiam tuas super humeros portabunt: et erunt reges educatores vestri; quae autem principales sunt, nutrices vestrae, super terram declinantes faciem deprecabuntur te, et vestigia pedum tuorum elingent, et scies quoniam ego Dominus, nec erubesces* (Isai. xlix, 5-23). Et paulo post adjungit, et dicit: *Audite me; audite, populus meus; reges quoque, intendite mihi; quoniam lex a me prodiet, et judicium meum in lucem gentibus. Appropinquat mature justitia mea, et salutare meum proficiscetur, et in brachio meo gentes salvantur* (Id. li, 4, 5). De hoc brachio Scripturas apostolicas consulamus. Cum enim apostolus Paulus de Judaeorum infidelitate ejusdem prophetae testimonium posuisset, quod eis Christus non fuerit revelatus, hoc posuit: *Quis credidit auditui nostro? et brachium Domini cui**

<sup>1</sup> Editi, qui commorantur. Isti e longe a te efficiuntur, qui te transvorabunt. Castigantur ad Floriacensem manuscriptum.



revelatum est (Rom. x, 16; Isai. LIII, 1)? Deinde in consequentibus adjungit Isaias et dicit: *Erumpant*<sup>1</sup> *lætitia simul deserta Jerusalem; quoniam misertus est ejus, et eruit Jerusalem, et patefaciet Dominus brachium suum sanctum in conspectu universarum gentium, et videbunt omnes nationes usque ad ultima terræ*<sup>2</sup> *salutem quæ a Deo est* (Isai. LII, 9, 10). Quis tam surdus, quis tam demens, quis tam mente cæcus, ut<sup>3</sup> his tam evidentibus testimoniis obloquatur?

17. Sed ad manifestiora veniamus. Certe sacratissimas nuptias in Scripturis novimus; sponsum et sponsam, Christum et Ecclesiam. Utrumque describit Isaias, ne forte in eorum aliquo erremus, quod cui acciderit, utrumque amittit. Quia de hoc conjugio in sacramento dictum est, sicut testatur Apostolus, *Erunt duo in carne una* (Ephes. v, 31). Sic ergo prior ipse describitur: post multa quæ de illo ita dicit Isaias, ut et ipsi obmutescant Judæi; ne longum sit omnia memorare, hoc paululum advertite. *Et peccata, inquit, eorum ipse portabit; ideo hæreditate possidebit multos, et sortium partietur spolia, propter quod tradita est in mortem anima ejus, et inter iniquos deputatus est, et ipse peccata multorum sustulit, et propter iniquitates nostras traditus est* (Isai. LIII, 11 et 12). Hæc de Domino nostro Jesu Christo tantò ante prædicta et prophetata fatemini<sup>4</sup>. Hic ergo sponsus utquid traditus est ad mortem, utquid inter iniquos deputatus est tanta humilitate celsitudinis suæ? Quid egit, quid acquisivit? Quis ita surdus est, ut hæc non audiat? quis ita obtusus<sup>5</sup>, ut non intelligat? quis ita cæcus, ut non videat? *Ideo, inquit, ipse hæreditate possidebit multos, et sortium partietur spolia, propter quod tradita est in mortem anima ejus et inter iniquos deputatus est.* Quid est, hæretici, quod de paucitate gloriâmini, si propterea Dominus Jesus Christus traditus est ad mortem, ut hæreditate multos possideret? Et qui sunt hi multi, vel quam late occupant terram; quæ sequuntur audiamus.

18. Prænuntiato sponso et expresso, procedat et sponsa in verbis Isaiæ: legamus eam in veritate paginarum sanctarum, et agnoscamus in orbe terrarum. Hoc testimonium de sancta Ecclesia prædictum etiam Paulus apostolus posuit. Non est quo fugiat contentiosa tergiversatio hæreticorum: *Lætare, sterilis, inquit, quæ non parit; erumpe et exclama, quæ non parturit; quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum* (Galat. iv, 27). Ubi est, inquàm, quod de paucitate gloriâmini? Nonne isti sunt multi, de quibus paulo ante dictum est, *Ideo ipse hæreditate possidebit multos?* Nam quæ est hæreditas ejus, nisi Ecclesia ejus? *Multi, inquit, filii desertæ, magis quam ejus quæ*

<sup>1</sup> Editi, *erumpat*. At Floriacensis codex, *erumpant*: refertur ad, *deserta*; græce, *ta erému*.

<sup>2</sup> Floriacensis codex, *intima terræ*.

<sup>3</sup> Am. et Floriacensis codex earent particula, *ut*; quæ quidem isthic nihil nocet: sed infra post verbum, *obloquatur*; perperam additum fuerat in excusis, *nisi qui nescit quid loquatur*, quod a Floriacensi manuscripto abest.

<sup>4</sup> Sic Floriacensis codex. At editi, *fatemur*.

<sup>5</sup> In MSS., *obtusus*.

*habet virum*: Synagogam scilicet Judæorum volens intelligi virum habentem, quoniam acceperat legem. Hinc jam potest dijudicari quod dicimus. Comparent isti multitudinem suam in Afris vel in Africa constitutam, cum multitudine Judæorum per omnes terras quacumque dispersi sunt, et videant quam sint in illorum comparatione paucissimi. Quomodo ergo de se dictum assignabunt, *Multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum?* Rursus comparent multitudinem Christianorum per omnes gentes, quibus non communicant, et videant quam pauci sint in comparatione omnes Judæi; et tandem aliquando intelligant in Ecclesia catholica toto orbe diffusa, istam prophetiam esse completam: *Multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum.* Sed cui habenti virum hæc deserta prælata fuerit in multitudine filiorum, sit obscurum, sit in ænigmatè: hanc tamen esse Ecclesiam Christi, de qua dictum est, *Multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum*, quisquis contradicit, non mihi, sed Apostolo contradicit.

19. Unde autem multos filios esset habiturâ, consequenter adjungit, et ait: *Dixit enim Dominus, Dilata locum tabernaculi tui et aularum-tuarum; fige, noli parcere, longos fac funiculos tuos, et palos tuos confirma, adhuc in dextram et in sinistram extende: et semen tuum gentes possidebit, et civitates desertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam prævalebis, neque verearis quod detestabilis fueris. Confusionem æternam oblivisceris, ignominiam viduitatis tuæ non eris memor: quoniam ego Dominus qui facio te, Dominus nomen illi, et qui liberavit te, Deus Israel universæ terræ vocabitur.* (Isai. LIV, 1-5). Ecce quousque jussa est extendere funiculos, donec Deus ejus Israel universæ terræ vocetur. De illa quippe et ei dicitur alio loco per eundem prophetam: *Propter Sion non tacebo, et propter Jerusalem non quiescam, donec prodeat sicut lux justitia mea; salvatio autem mea sicut facula ardebit, et videbunt omnes gentes justitiam tuam, et reges honorem tuum: et vocabit te nomine tuo novo, quod Dominus vocavit illud; et eris corona pulchritudinis in conspectu Domini, et diadema regni in manu Dei tui; et jam non vocaberis derelicta, et terra tua non vocabitur deserta. Tu enim vocaberis voluntas mea, et terra tua orbis terrarum* (Id. LXII, 1-4). Quid dici manifestius adhuc exigendum est? Ecce ex uno propheta quam multa, quam clara! et tamen resistitur et contradicitur, non cuiquam homini, sed Spiritui Dei, et evidentissimæ veritati. Et tamen ab eis qui nomine christiano gloriari volunt, gloriæ Christi ipsius invidetur, ne ista, quæ tanto ante de illo prænuntiata sunt, credantur impleri, cum jam non prænuntiantur, sed ostenduntur, videntur, tenentur. Jamvero si de omnibus Prophetis Ecclesiæ præsignatæ, quam sicut legimus, cernimus, testimonia colligere in hanc unam Epistolam velim; vereor ne ipse videar judicare pauca esse,

<sup>4</sup> Lovanienses adjecerunt hic, *pelles*, tametsi nec in manuscriptis reperiatur: et loco, *aularum*; legendum putant, *aulæarum*; vel, *aulæorum*. Græce est, *tôn aulâôn*. Vide lib. 18 de Civitate Dei, cap. 29.



quæ tam multa sunt, ut ex isto solo Isaia si omnia congregare vellem, modum debiti sermonis excederem.

CAPUT VIII. — 20. Jàm ergo pauca de Psalmis audiamus, tanto ante cantata, et nunc jam compleri cum magno gaudio videamus. Et prius illud ipsum quod Petilianus in Epistola sua quo ore posuerit<sup>1</sup> nescio, audiant et judicent. *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu; ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam fines terræ* (Psal. II, 7, 8). Quis enim christianus unquam dubitavit hoc de Christo esse prædictum, aut hanc hæreditatem aliud quam Ecclesiam esse intellexit? Et quia bonos et malos intra eadem retia Sacramentorum erat habiturâ, *Reges eos, inquit, in virga ferrea, tanquam vas figuli conteres eos.* Eadem quippe firma et inflexibili justitia boni reguntur, mali conteruntur.

21. Quis tam devius et absurdus est a divinis eloquiis, qui non ipsum Evangelium recognoscat, cum cantatur ille psalmus ubi scriptum est, *Foderunt manus meas et pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa meâ. Ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me, diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestimentum meum miserunt sortem* (Psal. XXI, 17-19; Matth. XXVII, 30, et Joân. XIX, 24)? Quando etiam cum hoc factum Evangelista narraret, hujus testimonii memor fuit. Quid autem hujus crucis pretio, quid tantæ celsitudinis tanta humilitatè, quid illo innocentissimo et divino sanguinè comparatum est, nisi quod illic in consequentibus dicitur: *Commemorabuntur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ; et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium* (Psal. XXI, 28, 29)? Nonne Apostolus de prædicatoribus Novi Testamenti dictum exposuit quod scriptum est, *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* (Rom. X, 18; Psal. XVIII, 5)? De quo alio nisi de Christo intelligitur: *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram a solis ortu usque ad occasum; ex Sion species decoris ejus* (Psal. XLIX, 1, 2)? Cujus, nisi Christi vox est, *Dormivi conturbatus?* Et unde conturbatus, sequitur et dicit, *Filii hominum dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum machæra acuta: quorum nisi eorum qui clamaverunt, Crucifige, crucifige* (Luc. XXIII, 21)? Utquid hoc totum? Cui bono, cui lucro? Audi quid sequatur: *Exaltare super cælos, Deus, et super omnem terram glória tua* (Psal. LVI, 5, 6). Ecce habes Christum in passione dormisse, et resurrectione super cælos ascendisse. Et unde gloria ejus super omnem terram, nisi quia Ecclesia ejus per omnem terram? In his duabus sententiis brevissimis, vos, hæretici, totum quod inter nos agitur interrogo. *Exaltare, inquit, super cælos, Deus, et super omnem terram glória tua.* Cur Dominum Christum exaltatum super cælos prædicatis, et ejus gloriæ super omnem terram non communicatis?

<sup>1</sup> Forte, quare posuerit.

22. Psalmus septuagesimus primus in Salomonem titulatur: sed quia ita dicta sunt quæ in illum regem temporalem, et postea graviter peccantem, convenire non possunt, etiam contra ipsos Judæos de Christo esse prædicta invictissime defenduntur. Nullus autem hoc christianus negat. Talia enim dicta sunt, de quibus dubitari non possit, quod ad Christum pertineant. Ibi etiam dicuntur hæc, ubi agnoscatur Ecclesia toto orbe diffusa, omnibus etiam regibus Christo subjugatis (a): *Et dominabitur, inquit, a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ.* A fluminè utique ubi eum Spiritus sanctus in columbæ specie, et vox de cælo manifestavit. Deinde sequitur: *Coram illo decident Æthiopes, et inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis et insulæ munera offerent, reges Arabum et Saba dona adducent. Et adorabunt eum omnes reges<sup>1</sup>, omnes gentes servient ei.* Et paulo post: *Et benedicentur in eo omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum. Benedictus Dominus Deus Israel, qui fecit mirabilia solus. Et benedictum nomen gloriæ ejus in æternum et in sæculum sæculi. Et replebitur gloria ejus omnis terra. Fiat, fiat.* Itē nunc, Donatistæ, et clamate: Non fiat, non fiat. Vicit vos Dei verbū dicens: *Fiat, fiat.* Ecce manifestata est in Psalmis Ecclesia toto orbe diffusa, super quam requiescit gloria regis ejus. Unde et ipsa regina est sponsa ejus, de qua ei dicitur in quadragesimo quarto psalmo: *Astitit regina a dextris tuis, in vestitu deaurato, circumamicta varietate.* Et ad eam ipsam exhortandam continuo divinus sermo dirigitur: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui; quoniam concupivit rex speciem tuam, quia ipse est Deus tuus.* Attendite unde cœperit alloqui sponsam Christi divina prophetia: *Audi, inquit, filia, et vide.* Vos autem nec audire vultis hæc prædicta, nec videre completa: et tamen et auditis et videtis inviti. Audite ergo quid paulo post ei dicitur: *audite hoc ex pagina divina quomodo prænuntiatur, et videte in omni terra quomodo compleatur. Pro patribus tuis, inquit, nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram.* Quam multa præteream de hac re testimonia Scripturarum, norunt, qui legunt; et ego novi, sed onerare Epistolam nolo, cui responderi flagito.

CAPUT IX. — 23. Quid ad hæc dicturi sunt quæ commemoravi ex Lege, et Prophetis, et Psalmis, de Christi Ecclesia, quæ toto orbe diffunditur, cui malunt repugnare perversi, quam communicare correcti? Quid, inquam, dicturi sunt, utrum hæc falsa esse, an obscura? Sed falsa esse non audent dicere: præmuntur enim mole tantæ auctoritatis. Hæc ergo cum vera esse fateantur, impleri non posse contendunt: quasi aliud sit prophetiam crimine falsitatis arguere, quam dicere, quæ prænuntiavit, non posse compleri. Hoc est enim dicere non esse prophetiam, sed potius pseudoprophetiam. Et cum quæsieris ab eis, cur hæc im-

<sup>1</sup> Editi addunt, terræ; quod a Floriacensi Ms. abest, et a græco LXX.

(a) Vide lib. 17 de Civitate Dei, cap. 8.



pleri non possint; respondent: *Quia homines nolunt. Cum arbitrio quippe libero, inquit, homo creatus est, et si vult, credit in Christum; si non vult, non credit: si vult perseverat in eo quod credit; si non vult, non perseverat. Et ideo cum cœpisset per orbem terrarum crescere Ecclesia, noluerunt homines perseverare, et defecit ex omnibus gentibus christiana religio, excepta parte Donati.* Quasi vero nescierit Spiritus Dei futuras hominum voluntates. Quis hoc insanissimus dixerit? Cur ergo non hoc potius prænuntiavit, quod de voluntatibus hominum sciebat futurum? Hoc enim modo quo isti putant hæc esse prædicta, quisquis voluerit potest esse propheta, ut cum ea quæ prædixerit, impleta non fuerint, respondeat, Homines noluerunt: libero enim arbitrio christiani sunt. Hoc modo poterat aliquis prophetare Christum non in cruce passurum, sed gladio moriturum; ut cum aliter factum esset; responderet, Quid ego feci? Homines in libero arbitrio constituti noluerunt ei facere quod ego prædixeram, et hoc fecerunt quod ipsi voluerunt. Jam cui non occurrat, quam multa isto modo poterant prophetari, vel etiam possunt a quibuslibet hominibus? Quis enim dubitaverit quod Judas Christum, si voluisset<sup>1</sup>, non utique tradidisset: et Petrus, si voluisset, ter Dominum non negasset? Sed ideo fuit de istis certa prædictio, quia et Deus etiam futuras prævidet voluntates.

CAPUT X. — 24. Verumtamen quanquam hæc et tardis cordibus pateant, audiamus hinc et ipsius Verbi vocem ore propriæ carnis expressam. Certe cum post resurrectionem præberet se etiam contrectandum atque palpandum manibus dubitantium discipulorum, et cum accepisset coram illis, et manducasset quod ei porrexerant, dixit eis: *Isti sunt sermones quos locutus sum ad vos, cum adhuc essem vobiscum, quia oportebat adimpleri omnia scripta in Lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me.* De quo autem, nisi de illo scripta sunt, quæ nos quoque commemoravimus ex Lege, et Prophetis, et Psalmis, sicut per singula demonstravi? Cum ergo ipse dicat qui Veritas est (Joan. xiv, 6), *Oportebat adimpleri omnia; quomodo isti negant, nisi quia veritati inimici sunt?* Si autem obscura esse adhuc dicunt, et hinc ipsum caput audiamus verissimum demonstratorem corporis sui. Cum enim dixisset, *quia oportebat adimpleri omnia scripta in Lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me;* tanquam quæreremus utrum in eo quod dixit, *de me,* illic intelligenda esset Ecclesia, propter id quod scriptum est, *Erunt duo in carne una* (Gen. ii, 24); ut non solum de capite, verum etiam de corpore certa divina oracula teneremus, sequitur Evangelista et dicit: *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, et dixit illis: Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis tertia die.* Hic ipsum caput ostenditur, quod etiam se manibus discipulorum præbuit contrectan-

dum. Vide quemadmodum de corpore adjungat, quod est Ecclesia, ut nos nec in sponso, nec in sponsa errare permittat. *Et prædicari, inquit; in nomine ejus pœnitentiam, et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem* (Luc. xxiv, 44-47). Quid hac voce veracius, quid divinius, quid manifestius? Me piget eam commendare verbis meis, et hæreticos non pudet eam oppugnare verbis suis.

25. Dicant ea testimonia, quæ posui de Lege, et Prophetis, et Psalmis, obscura esse et figurate dicta etiam aliter posse intelligi; quanquam et in eis egerim quantum potui, ut nec hoc audeant dicere: sed ecce dicant. Numquid et hoc obscure dictum, aut ænigmatis velamento inumbratum est, quod ipse Christus dixit: *Quia sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere tertia die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem?* Si obscurum est, *Dormivi conturbatus;* numquid obscurum est, *quia oportebat Christum pati?* Si obscurum est, *Exaltare super cœlos, Deus;* numquid obscurum est, *et resurgere tertia die?* Si obscurum est, *Super omnem terram gloria tua* (Psal. lvi, 5, 6); numquid obscurum est, *et prædicari in nomine ejus pœnitentiam, et remissionem peccatorum per omnes gentes?* Si obscurum est, *Deus deorum Dominus locutus est, et vocavit terram, a solis ortu usque ad occasum;* numquid obscurum est, *et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes?* Sic enim terra vocata est a solis ortu usque ad occasum, quemadmodum ipse ait, *Non veni vocare justos, sed peccatores in pœnitentiam* (Matth. ix, 13). Si obscurum est, *Ex Sion species decoris ejus* (Psal. xlix, 1, 2); numquid obscurum est, *incipientibus ab Jerusalem?* Ipsa est enim Sion quæ Jerusalem. Sed quid ad me? Dicant ea quæ posui de Lege, et Prophetis, et Psalmis, non pertineré ad hæc verba Domini, quæ in Evangelio leguntur: non curo, nec resisto. Certe tamen nisi in Lege, et Prophetis, et Psalmis hoc prædictum esset, sive in eis testimoniis quæ ipse adhibuit, sive in aliis, nequaquam dixisset Dominus, *Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, et Prophetis et Psalmis de me:* ac deinde aperto eorum sensu ut intelligerent Scripturas, doceret ea ipsa quæ de illo scripta sunt in Lege, et Prophetis, et Psalmis, eo modo ut diceret, *Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati et resurgere tertia die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem.* Non ego potuerim in Lege, et Prophetis, et Psalmis hæc scripta cognoscere: ibi tamen hoc esse scriptum ille dicit, qui Veritas est. Sed etsi hæc ibi scripta esse non diceret, procul dubio sufficeret Christianis quod Christus ipse dixisset, *oportere prædicari in nomine suo pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem.* Sed dubitantes discipulos suos quamvis conspecto et contrectato ejus corpore, majore documento Scripturarum voluit confirmare, quam quod se ipse visibilem atque

<sup>1</sup> Floriacensis codex hic et infra, loco, si voluisset, habet, si noluisse.



palpabilem mortalium sensibus admovebat. (a) Teneamus ergo Ecclesiam ex ore Domini designatam, unde coeptura, et quousque perventura esset; coeptura scilicet ab Jerusalem, et perventura in omnes gentes.

26. Hic jam quisquis dixerit, Jerusalem non illam visibilem civitatem intelligendam, sed figurate positam, ut spiritualiter accipiatur tota Ecclesia aeterna in caelis, et ex parte in terris peregrina; potest dicere etiam illud figurate dictum, *Quia oportebat Christum pati, et resurgere tertia die*. Quod quisquis dixerit, nec quoquo modo christianus habendus est. Sicut ergo illud proprie positum est, ita et quod adjunctum est de omnium gentium Ecclesia incipiente ab Jerusalem. Exposuit enim Dominus haec de se dicta esse in Lege, et Prophetis, et Psalmis: et utique ipsa expositio non potuit esse figurata; alioquin non esset expositio. Deinde cum Jerusalem figurate posita et spiritualiter intellecta universam Ecclesiam significet, quomodo universa Ecclesia incipit ab universa Ecclesia, tanquam Jerusalem incipiat ab Jerusalem? Manifestum est ergo proprie positum de illa civitate, unde etiam coepisse probatur Ecclesia, etiam atque etiam ipso manifestante, et nullam insidiarum latebram caliditati haereticæ relinquente. Sic enim sequitur et dicit: *Et vos horum testes; et ego mitto promissionem meam super vos. Vos autem sedete in civitate quoadusque induamini virtute ex alto*. In qua utique civitate sedere eos jussit quoadusque induerentur virtute ex alto, id est, Spiritu sancto, quem se missurum esse promiserat, ab ea civitate coepturam praedixit Ecclesiam. Si autem non eam putant esse Jerusalem, audiant quod sequitur: *Produxit autem illos usque Bethaniam, et levavit manus suas, et benedixit illos. Et factum est cum benedixisset illos, discessit ab eis. Et ipsi reversi sunt cum gaudio magno in Jerusalem, et fuerunt semper in templo laudantes Deum (Luc. xxiv, 48-55)*. Ecce ubi ostenditur illa civitas, in qua eos sedere jussit, donec induerentur virtute ex alto.

CAPUT XI (b). — 27. Et hic quidem quot diebus cum eis fuerit, posteaquam se vivum post passionem suam oculis eorum et manibus demonstravit, praetermissum est; non autem tacetur in Actibus Apostolorum, ubi rursus eadem manifestatione verborum dominicorum futura per orbem terrarum praenuntiat Ecclesia: ubi nullus omnino dubitare permittatur, nisi qui de sanctarum Scripturarum fide dubitat, illam esse Jerusalem visibilem civitatem, unde coepit Ecclesia post Domini Jesu Christi resurrectionem et ascensionem; nec aliud eum voluisse ostendere, nisi hujus terrae loca, unde illi daret initium, et quomodo eam per cuncta inde diffunderet. Sic enim scriptum est in Actibus Apostolorum: *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quae coepit Jesus facere et docere usque in diem quo Apostolos elegit per Spiritum sanctum, mandans eis praedicare Evangelium: quibus et manifestavit se ipsum post passionem suam in multis signis, per dies quadraginta apparens eis, et disputans*

*de regno Dei. Et cum conversaretur cum eis, praecipit eis ne discederent ab Jerusalem, sed expectarent promissionem ejus, quam audistis, inquit, ex ore meo. Quia Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem Spiritu sancto baptizabimini, quem et accepturi estis non post multos hos dies. At illi quidem convenientes interrogabant eum, dicentes: Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel? Quibus respondens dixit: Non est vestrum scire tempora vel momenta<sup>1</sup>, quae Pater posuit in sua potestate; sed accipietis virtutem Spiritus sancti supervenientem in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judaea, et Samaria, et usque in totam terram (Act. 1, 4-8)*. Ecce et hic manifestatum est unde coeptura, et quousque perventura esset Ecclesia.

28. Quid ad haec dicunt qui christianos se superbissime dicunt, et Christo aperissime contradicunt? Nos hanc Ecclesiam tenemus, contra istas divinas voces nullas humanas criminationes admittimus. Movet enim nos plurimum, quod Dominus noster, cui non credere sacrilegum et impium est, novissimis verbis suis, quae habuit in terra, haec primitivae Ecclesiae documenta salubria et novissima dereliquit. His enim dictis mox ascendit in caelum: praemunire voluit aures nostras adversus eos, quos procedentibus temporibus exsurrecturos esse praedixerat, et dicturos, *Ecce hic est Christus, ecce illic (Matth. xxiv, 25)*. Quibus ne crederemus admonuit. Nec ulla nobis excusatio est, si crediderimus contra vocem pastoris, tam claram, tam apertam, tam manifestam, ut nemo vel obtusus et tardus corde possit dicere, Non intellexi. Quis enim non intelligat, *Sic oportebat Christum pati, et resurgere tertia die, et praedicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem? Quis non intelligat, Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judaea, et Samaria, et usque in totam terram? His dictis, elevatus est, et nubes suscepit eum, et viderunt eum euntem in caelum? Quid hoc est, rogo? Cum verba novissimae hominis morientis audiuntur, ituri ad inferos, nemo eum dicit esse mentitum, et impius judicatur haeres, qui forte illa contempserit: quomodo ergo effugiemus iram Dei, si vel non credentes, vel contemntes repulerimus verba novissima, et unici Filii Dei, et nostri Domini ac Salvatoris, et ituri in caelum, et inde prospecturi quis ea negligat, quis observet; et inde venturi, ut de omnibus judicet? Habeo manifestissimam vocem pastoris mei, commendantis mihi et sine ullis ambagibus exprimentis Ecclesiam: mihi imputabo si ab ejus grege, quod est ipsa Ecclesia, per verba hominum seduci atque aberrare voluero; cum me praesertim admonuerit dicens, *Quae sunt oves meae, vocem meam audiunt et sequuntur me (Joan. x, 27)*. Ecce vox ejus clara et aperta: hac audita qui eum non sequitur, quomodo se ovem ejus dicere audebit? Nemo mihi dicat: O quid dixit Donatus, o quid dixit Parmenianus, aut Pontius, aut quilibet illorum! Quia nec catholicis episcopis consentiendum est, sicubi forte*

(a) Apud Am. et Er., cap. 10.

(b) Nulla hoc divisio apud Am. et Er.

<sup>1</sup> In Floriacensi codice deest, *vel momenta*; quod alibi omitti solet in manuscriptis.



falluntur, ut contra canonicas Dei Scripturas aliquid sentiant. Sed si custodito<sup>1</sup> unitatis et charitatis vinculo in hoc incidunt, fiet in eis quod Apostolus ait; *Et si quid aliter sapitis, hoc quoque Deus vobis revelabit* (Philipp. III, 15). Jam vero istæ divinæ voces de universa Ecclesia, ita manifestæ sunt, ut contra eas nisi hæretici animosa perversitate et cæco furore latrare non possint.

29. Sed prædictam demonstravimus Ecclesiam in verbo Dei sponso ejus, sive per Legem, et Prophetas, et Psalms, sive per os proprium, ab Jerusalem cepturam, et perventuram usque ad terminos orbis terræ: quomodo autem ceperit ab Jerusalem, et in omnes gentes inde diffusa fructificet, in eodem verbo Dei etiam per Apostolos demonstratur, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum, quod jam commemoravi dixisse Dominum, *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa, et Samaria, et usque in totam terram.* Deinde sequitur: *Hæc cum dixisset, videntibus illis elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum. Et cum intuerentur in cælum euntem illum, ecce duo viri astiterunt illis in veste candida, qui et dixerunt: Viri Galilæi, quid statis respicientes in cælum? Iste Jesus qui assumptus est a vobis in cælum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum. Tunc reversi sunt in Jerusalem a monte qui vocatur Elæon, qui est juxta Jerosolymam, sabbati habens iter. Et cum introissent, ascenderunt in superiora, ubi erant inhabitantes, Petrus et Joannes, Jacobus et Andreas, Philippus et Thomas, Bartholomæus et Matthæus, Jacobus Alphæi, et Simon Zelotes, et Judas Jacobi. Hi omnes erant asservientes unanimes orationi cum mulieribus et Maria, quæ fuit mater Jesu, et fratribus ejus. In his autem diebus surgens Petrus in medio discipulorum, dixit; erat autem turba hominum circiter centum viginti. Deinde narratur, Petro faciente sermonem, quemadmodum Mathias in locum Judæ traditoris Domini subrogatus sit. Et post ejus ordinationem sequitur Scriptura dicens: *Et cum complerentur dies Pentecostes, erant omnes simul in unum<sup>2</sup>: et factus est repente de cælo sonus, velut decurrentis spiritus vehementis, et replevit totam domum, ubi erant sedentes; et visæ sunt illis distributæ linguæ velut ignis: consedit autem super unumquemque eorum, et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et ceperunt loqui variis linguis, prout Spiritus dabat pronuntiare illis. Erant autem inhabitantes in Jerusalem Judæi viri religiosi<sup>3</sup>, ex omni gente quæ est sub cælo. Cumque facta esset hæc vox, convenit multitudo, ac mente confusa est, quia audiebat unusquisque eorum sua lingua loquentes eos. Stupebant autem et mirabantur ad invicem dicentes: Nonne omnes isti qui loquuntur, Galilæi sunt? Et quomodo nos audivimus unusquisque propriam linguam, in qua nati sumus? Parthi, et Medi, et Elamitæ, et qui inhabitant Mesopotamiam Judæi, et Cappadociam, Pontum, et Asiam, Phrygiamque et Pamphyliam, Ægyptum, et partes Lybiæ quæ sunt ad Cyrenen, et qui advenerant Romani, Judæique et advenæ, Cretenses et Ara-**

<sup>1</sup> Apud Loy., sed qui custodito.

<sup>2</sup> Editi, in eodem loco. At Floriacensis codex, in unum. Græce est, *epi to auto*.

<sup>3</sup> Floriacensis codex, *Judæi viri et religiosi*.

*bes audiebant loquentes illos suis linguis magnalia Dei. Stupebant autem et hæsitabant ad invicem dicentes: Quidnam vult hoc esse? Alii vero irridebant eos, dicentes: Quia musto repleti sunt isti. Stans vero Petrus cum undecim discipulis, elevavit vocem suam, et locutus est dicens: Viri Judæi, et universi qui habitatis Jerusalem, hoc vobis notum sit: et cætera, quibus eos exhortabatur ad fidem. Quæ cum terminasset, sequitur Scriptura ita narrans: *His igitur auditis, compuncti sunt corde, dicentes ad Petrum et ad Apostolos: Quid faciemus, viri fratres? Ostendite nobis. Petrus autem dixit ad eos: Pœnitentiam agite, et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum, et accipietis gratiam Spiritus sancti. Vobis est enim promissio, et filiis vestris, et omnibus qui longe sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus noster. Et aliis quidem verbis plurimis testificabatur eis dicens: Salvamini a generatione prava hac. Illi vero recepto verbo hoc, crediderunt, et baptizati sunt. Et adjectæ sunt in illa die animæ circiter tria millia (Act. I et II).* Ecce quemadmodum cepta est<sup>1</sup> ab Jerusalem, inde itura Ecclesia per omnes linguas: quod etiam præsignatum est in eis, qui ibidem constituti accepto Spiritu sancto linguis omnibus sunt locuti.*

30. Jam per alias gentes quemadmodum ierit, quod etiam ipse Petrus prædixerat, ubi ait, *Vobis est promissio et filiis vestris, et omnibus qui longe sunt, quoscumque advocaverit Dominus Deus noster;* deinceps videamus. Narrantur enim consequenter ea, quæ tunc gesta sunt Jerosolymis usque ad passionem Stephani diaconi: ubi etiam Saulus commemoratur consentiens occisioni ejus. Qua completa, ita deinde narratur: *Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia quæ erat in Jerosolymis: omnesque dispersi sunt in regionibus Judææ, et Samariæ, exceptis Apostolis, qui remanserunt Jerosolymis. Videtè quemadmodum deinceps impleatur, quod per ordinem Dominus dixerat, *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa, et Samaria, et usque in totam terram.* Jam in Jerusalem factum erat: sequebatur in Judæa, et Samaria, propter quod illi dispersi sunt in regionibus Judææ, et Samariæ. Hoc enim de illis mox dicitur: *At illi qui dispersi erant, transeuntes per civitates et castella, evangelizabant verbum Dei. Quia vero ierant et Apostoli, audito quod recepisset Samaria verbum Dei, quando per impositionem manus eorum acceperunt Spiritum sanctum, ita dicitur de Petro et Joanne: *Petrus autem et Joannes testificati verbum Domini, rediebant Jerosolymam, multisque viris Samaritanorum evangelizabant transeuntes. Deinde narratur de illo Eunuchō, qui rediens ab Jerosolymis, a Philippo baptizatus est: et de ipso Philippo dicitur, *Angelus autem Domini rapuit Philippum ab eo, et amplius non vidi eum Eunuchus. Ibat autem via sua gaudens: Philippus autem inventus est venisse in Azotum. Unde revertens evangelizabat per omnes civitates usque dum veniret in Cæsaream (Act. VIII).* Sic ergo invenitur et per Judææ et Samariæ civitates prædicatum Evangelium.***

<sup>1</sup> Am. et Floriacensis codex, *ceptum est*.



Restabat ergo ut prædicaretur ex ordine etiam per omnes gentes, sicut Dominus dixerat, usque in totam terram. Vocatur ergo Saulus de cælo, sit ex persecutore prædicator, et dicit de illo Dominus ad Ananiam: *Vade, quoniam vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel magnificari. Ego enim monstrabo ei quanta patietur propter nomen meum.* Jam itaque tenemus Ecclesiam in Jerusalem, et per totam Judæam, et Samariam. Unde apertissime paulo post dicitur: *Ecclesiam quidem per totam Judæam, et Galilæam, et Samariam habebant pacem, instructam et confirmatam in timore Domini, et consolatione sancti Spiritus replebantur (Id. ix).* Deinde paucis interpositis, venit ad eum locum, ubi Cornelius centurio credidit, et cum suis baptizatus est, qui omnes gentiles erant incircumcisi. Quod antequam fieret, Petrus vidit in assumptione mentis, cum oraret, cælum apertum, et quatuor initiis ligatum vas quoddam tanquam linteam limpidum, in quo erat omne genus quadrupedum ac ferarum, et volucrum cæli. Et facta est vox: *Petre, surge, macta, et manduca.* Ait autem Petrus: *Domine, nunquam manducavi omne commune et immundum.* Et vox rursus ad eum: *Quæ Deus mundavit, tu communia ne dixeris.* Quod autem per hoc visum gentes credituræ significatæ sint, non opus est ut coniciamus: ipse quippe apostolus hoc exponit in illo vase<sup>1</sup> sibi demonstratum. Cum enim ingressus esset domum ubi erat Cornelius, et multi convenissent, dixit ad eos: *Vos melius scitis quomodo abominandum sit viro Judæo, jungi aut accedere ad alienigenam; sed mihi Deus ostendit, nullum communem aut inquinatum dicere hominem (Id. x).* Ita exposuit illam vocem, quam de animalibus in illo linteo demonstratis audierat, *Quæ Deus mundavit, tu ne communia dixeris.* Jam cui non appareat, illo vase significatum orbem terrarum, cum omnibus gentibus? Unde etiam quatuor initiis erat alligatum, propter notissimas quatuor partes, Orientem et Occidentem, Austrum et Aquilonem, quas sæpissime Scriptura commendat. Jamvero Paulus missus ad gentes, quæ loca circumierit disseminans verbum Dei, et natas confirmans Ecclesias, longum est commemorare. Cui Judæi cum restitissent Antiochiæ, ipse et Barnabas dixerunt ad eos: *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei<sup>2</sup>; sed quoniam repulistis illud, et indignos vos judicastis vita æterna, ecce convertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus: Posui te lumen gentibus, ut sis in salutem usque in extremum terræ. Et sequitur dicens: Audientes autem gentes, perceperunt verbum Dei, et crediderunt quotquot erant destinati in vitam æternam (Id. xiii, 46-48).* Ecce et hic commemoratum est testimonium ex propheta Isaia, quod et nos posuimus, ut sit salus usque in extremum terræ (*Isai. xlix, 6*).

CAPUT XII (a). — 31. Ut ergo non commemorem

<sup>1</sup> Lov., in illa voce: de qua scilicet voce paulo post: *ita exposuit illam vocem.*

<sup>2</sup> Floriacensis codex, *sermonem Dei.*

(a) Nulla capitulatio apud Am. et Er.

gentes, quæ post Apostolorum tempora crediderunt, et accesserunt Ecclesiæ: illæ ipsæ solæ, quas in sanctis Litteris, in Actibus, in Epistolis Apostolorum, et in Apocalypsi Joannis invenimus, quas utrique amplectimur, et quibus utrique subdimur; dicant isti nobis quemadmodum Africana seditione perierint (a). Has enim accepimus, non ex conciliis contententium episcoporum, non ex disputationibus novitiis, non ex forensibus vel municipalibus Gestis; sed ex Litteris sanctis canonicis. Antiochena Ecclesia, ubi primum appellati sunt discipuli Christiani (*Act. xi, 26*), quomodo potuit Afrorum perire criminibus? Quis tam vehemens Africus tam longe potuit ablatam spargere pestilentiam, ubi nec nomina eorum per quos ortum est, vel de quibus ortum est hoc malum, nota esse potuerunt, Athenis, Iconio, Listris? Quis delevit Ecclesias apostolico labore fundatas? In extremis Epistolæ ad Romanos dicit idem apostolus doctor Gentium: *Audacius autem scripsi vobis ex parte, tanquam commemorans vos, propter gratiam quæ data est mihi a Deo, ut minister sim Christi Jesu in Gentibus, consecrans Evangelium Dei, ut fiat oblatio Gentium acceptabilis, sanctificata in Spiritu sancto. Habeo ergo gloriam in Christo Jesu ad Deum. Non enim audeo quidquam eorum loqui, quorum non perfecit Christus per me in obedientiam Gentium verbo et opere, in potestate signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti, ita ut ego ab Jerusalem et in circuitu usque in Illyricum repleverim Evangelium Christi (Rom. xv, 15-19).* Quærite, Donatistæ, si nescitis, quærite ab Jerusalem per terrena itinera in circuitu usque in Illyricum quot mansiones sint: si tot Ecclesias computemus, dicite quemadmodum per Africanas contentiones perire potuerunt. Ad Corinthios, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Thessalonicenses, ad Colossenses, vos solas Apostoli Epistolas in lectione, nos autem et Epistolas in lectione ac fide, et ipsas Ecclesias in communione retinemus. Jamvero Galatia non una Ecclesia est, sed in ea regione innumerabiles. Corinthios autem videte quemadmodum salutaverit: *Paulus apostolus Jesu Christi per voluntatem Dei, et Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, cum sanctis omnibus, qui sunt in universa Achaia (II Cor. i, 1).* Quot putatis esse Ecclesias in universa Achaia? Fortasse ubi Achaia sit, nescitis, et de tam incognita provincia tanta cæcitate judicatis, ut eam criminibus Afrorum periisse dicatis. Nonne plena sunt florentissimis Ecclesiis omnia loca quæ Petrus nominavit, Pontus, Galatia, Cappadocia, Asia, Bithynia (*I Petr. i, 1*)? Quid Joannes quibus scripsit, Smyrnæ, Pergamo, Sardis, Tiathyrae, Philadelphie, Laodiceæ, quæ sunt Ecclesiæ (*Apoc. i, 11*)? Jam enim Ephesum commemoravimus. Dicat mihi aliquis vestrum, ubi sint, quantum ab invicem distent. Fortasse modo id quæritis, vel legendo vel audiendo cognoscere. (b) Cognoscite ergo etiam quam longe ab Africa remotæ sunt, et dicite nobis cur eas

(a) vide lib. 2 contra Cresconium, cap. 57.

(b) olim apud Am. et Er., cap. 41.



omnino vobis incognitas, et in apostolicis Litteris manifestatas, tam sacrilega temeritate accusetis, et tanta dementia criminibus Afrorum periisse dicatis? Postremo quid de illis in sanctis canonicis Libris scriptum sit, scio: quid de illis vos dicatis, nescio. Certe sicut nos eas legimus Ecclesias Christi ex codicibus quos et vos veneramini: sic et vos ex codicibus quos et nos veneramur, quemadmodum perierint, legite nobis. An placet vobis, ut contra Ecclesias, quæ membra sunt unius Ecclesiæ toto orbe diffusæ, quas nobis per Scripturas suas Spiritus sanctus commendavit et tradidit, undelibet prolata quælibet hominum maledicta credamus? Hoc quidem vobis placet, sed nobis non placet. Quibus autem justius placeat, et vos videtis; sed victi animositate, non vultis vinci veritate. Ecce sunt Scripturæ Dei, ecce sunt in eis Ecclesiæ, et universali totius orbis nomine, et nominatim designatæ et expressæ: quid majores vestri collegis suis objecerint, nescierunt; quales ea causa iudices habuerit, nescierunt; quomodo ergo perierunt? Ecce sunt Scripturæ quibus credo, ecce sunt Ecclesiæ quibus communico: ubi tibi lego nomina earum, ibi mihi lege crimina earum.

32. Si autem aliunde clamas vel recitas, nos post vocem pastoris nostri, per ora Prophetarum, per os proprium, per ora Evangelistarum nobis apertissime declaratam, voces vestras non admittimus, non credimus, non accipimus. *Quæ sunt oves meæ*, inquit pastor cœlestis, *vocem meam audiunt, et sequuntur me* (Joan. x, 27). Vox ejus de Ecclesia non est obscura. Quisquis ab ejus grege errare non vult, hunc audiat, hunc sequatur. Fidelissimus dispensator ejus Doctor Gentium in fide et veritate, quia ipse in eo loquebatur, hæc dicit: *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocavit in gratiam Christi, in aliud Evangelium; quod non est aliud, nisi aliqui sunt conturbantes vos, et volentes convertere Evangelium Christi. Sed licet si nos, aut angelus de cœlo vobis evangelizaverit præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, et nunc iterum dico, si quis vobis evangelizaverit præterquam quod accepistis, anathema sit* (Galat. i, 6-9). Evangelizata est nobis Ecclesia per totum orbem terrarum futura. Hoc in Lege, et Prophetis, et Psalmis esse prænuntiatum ipse Dominus testificatus est, qui eam cœpturam ab Jerusalem et per omnes gentes permanaturam<sup>1</sup> esse prædixit, testes sibi futuros in Jerusalem, et in tota Judæa, et Samaria, et usque in totam terram, cum jam in cœlum ascenderet, prænuntiavit. Hæc verba facta secuta sunt. Quomodo cœptum sit ab Jerusalem, et deinde processum in Judæam, et Samariam, donec in totam terram, ubi adhuc crescit Ecclesia; et inde usque in finem etiam reliquas gentes, ubi adhuc non est, obtineat, Scripturis sanctis testibus consequenter ostenditur: quisquis aliud evangelizaverit, anathema sit.

CAPUT XIII. (a). — Aliud autem evangelizat, qui periisse dicit de cætero mundo Ecclesiam, et in

parte Donati in sola Africa remansisse dicit. Ergo anathema sit. Aut legat mihi hoc in Scripturis sanctis, et non sit anathema.

33. *Lego*, inquit: *Nam Enoch unus inter omnes homines placuit Deo, et translatus est* (Gen. v, 24): *et postea toto mundo aquarum inundatione deleta, solus Noë cum conjuge et filiis et nuri- bus suis in arca meruit liberari* (Id. vii, 1). Adjungunt etiam de *Loth*, quod solus cum filiabus de Sodomis liberatus sit (Id. xix, 12). De ipso quoque *Abraham, Isaac, et Jacob*, quod pauci fuerint Deo placentes, in terra idolis et dæmonibus dedita<sup>2</sup>. Postremo jam multiplicato populo Israel, jam temporibus regum in terra promissionis, quæ fuerat omnibus duodecim tribubus distributa, commemorant decem tribus divisas, et traditas servo Salomonis: duas autem remansisse filio Salomonis ad regnum, quod erat Jerusalem (III Reg. xi, 11-13). Sic et nunc, inquit, totus mundus apostatavit; nos autem tanquam duæ illæ tribus in templo Dei, hoc est, in Ecclesia remansimus. Dominum etiam Jesum Christum cum plurimi discipuli sequerentur, septuaginta duobus apostatantibus, soli cum illo duodecim remanserunt. His atque hujusmodi exemplis hæretici suam paucitatem commendare conantur, et in sanctis Ecclesiæ multitudinem toto orbe diffusam blasphemare non cessant. Sed quæro ab eis, si (quod absit) nollem credere vera esse ista ipsa quæ ab eis commemorantur exempla, unde me convincerent? Nonne de Scripturis sanctis, ubi leguntur tanta manifestatione, ut quisquis illas Litteras in fidem recepit, non possit nisi et ista verissima confiteri? Porro si hæc exempla ideo cogerer credere vera esse, quia ibi scripta sunt, ubi non possem dicere falsa esse quæ scripta sunt, cur non et ipsi de Ecclesia toto orbe diffusa eisdem Scripturis credunt? Ecce nos omnia illa credimus; credant et ipsi quod ait Dominus, *prædicari in nomine suo pœnitentiam, et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. Credant quod ascensurus in cœlum novissime dixit, Eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa, et Samaria, et usque in totam terram* (Luc. xxiv, 44-51; et Act. i, 8, 9). Et illa, et ista vera esse credantur, et nulla inter nos contentio remanebit; quia nec illis veris ista, nec istis veris illa impediuntur. Et ista, inquit, credimus, et completa esse confitemur; sed postea orbis terrarum apostatavit, et sola remansit Donati communio. Hoc nobis legant, sicut legunt de Enoch, de Noë, et de Abraham, Isaac, et Jacob, et de illis duabus tribubus, quæ decem separatis reliquæ factæ sunt, et de duodecim Apostolis, qui cæteris apostatantibus remanserunt; et hoc similiter legant, et nihil resistimus. Si autem non ea de Scripturis sanctis legunt, sed suis contentionibus persuadere conantur; credo illa quæ in Scripturis sanctis leguntur, non credo ista quæ ab hæreticis vanis dicuntur. Sed quia se duabus illis tribubus, quæ cum Salomonis filio remanserunt, comparandos putant, legant, et eos

<sup>1</sup> Er. Lugd. et Ven., *permansuram*. M.  
(a) Apud Am. et Er., cap. 12.

<sup>2</sup> sic Floriacensis codex. At editi, *Deo placentes, cæteri idolis dediti et dæmonibus*.



hoc elegisse <sup>1</sup> poenitebit. Sic enim commemorantur in Scripturis ipsi duo populi. Pars quæ erat ad Jerusalem Juda nominatur: illa vero alia quæ cum servo Salomonis in ampliore numero segregata est, Israel vocatur. Legant quæ dicant Prophetæ de utrisque quemadmodum pejorem dicant Judam quam Israel; ita ut justificatam dicant aversatricem Israel peccatis prævaricatricis Juda (*Ezech. xvi, 51*): id est, tam gravia esse peccata hujus, ut in ejus comparatione illa justa dicenda sit. Nec hujus tamen, nec illius peccata obfuerunt aliquid justis, qui et hic et illic fuisse inveniuntur. Nam et in illa parte, quam pro exemplo perditionis ponunt, id est in Israel, fuerunt sancti prophetæ. Ibi erat ille memorabilis Elias, ut de aliis taceam, cui etiam dictum est, *Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal* (*III Reg. xix, 18*). Ideo nequaquam pars illa populi; tanquam hæresis fuisse deputanda est. Deus enim easdem tribus jusserat separari, non ut religio, sed ut regnum divideretur, et hoc modo vindicaretur in regnum Juda. Deus autem nunquam jubet schisma vel hæresim fieri. Neque enim quia et in orbe terrarum plerumque regna dividuntur, ideo et unitas christiana dividitur, cum in utraque parte catholica inveniatur Ecclesia.

34. Hoc ideo de Juda et Israel commemorandum arbitratus sum, maxime ut admoneantur isti, non obesse justis in medio impiorum constitutis, quidquid in ipsos populos propter impiorum multitudinem dicitur: ut desinant colligere testimonia, quæcumque sive per Prophetas, sive per os Domini, sive per Evangelistas in zizania vel paleam orbis terrarum dicta inveniuntur. Plerumque enim sermo divinus impias turbas Ecclesiæ, quæ nec in Ecclesia deputantur, tamen propter Sacramenta, quæ cum sanctis communiter habent, quia inest in eis quædam forma pietatis, cujus virtutem negant, sicut ait Apostolus, *Habentes formam pietatis, virtutem autem ejus abnegantes* (*II Tim. iii, 5*); sic redarguit tanquam omnes tales sint, et nullus bonus omnino remanserit. Inde quippe admonemur, in suo quodam numero eos dici omnes, id est, omnes filios gehennæ, quo eos Deus pertinere præscivit. Isti ergo vel imperite, vel fallaciter agentes, colligunt de Scripturis talia, quæ vel in malos bonis usque in finem permixtos, vel de vastatione prioris populi Judæorum dicta reperiuntur: et volunt ea detorquere in Ecclesiam Dei, ut tanquam defecisse ac periisse de toto orbe videatur. Desinant ergo talia proferre, si respondere huic Epistolæ volunt. Neque enim nos ita dicimus per totum orbem diffundi Ecclesiam, ut in Sacramentis ejus solos bonos esse dicamus, ac non etiam malos; et eos etiam multo plures, ut in eorum comparatione pauci sint, cum per se ipsos ingentem numerum faciant.

CAPUT XIV (a). — 35. Habemus innumerabilia testimonia, et de commixtione malorum cum bonis in eadem communionem sacramenti; sicut Judas ab initio

malus inter bonos undecim conversatus est: et de bonorum paucitate, propter malorum plurium comparationem; et rursus de bonorum multitudine per se ipsam considerata. Ex quibus, ne longum faciam, pauca commemoro. Est in Canticis canticorum, quod de sancta Ecclesia dictum omnis christianus agnoscit: *Sicut liliū in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum* (*Cant. ii, 2*). Unde appellat spinas, nisi propter malignitatem morum? Et easdem unde filias, nisi propter communionem Sacramentorum? Videt etiam hic Ezechiel signatos quosdam, ne cum malis pariter interirent, de quibus ei dicitur: *Qui gemunt et moerent peccata et iniquitates populi mei, quæ sunt in medio eorum* (*Ezech. ix, 4*). Populum suum non diceret, quem solis illis illæsis perire mox jubet, nisi cum populum qui ejus sacramenta gestabat. Dicit et Dominus de superseminatis zizaniis, *Sinite utraque crescere usque ad messem*: id est, triticum et zizania. Et ipse interpretatur messem, finem esse sæculi; agrum vero, ubi utrumque seminatum est, mundum esse. Oportet itaque usque in finem sæculi crescere utrumque per inundum. Unde jam non permittuntur isti suspicari, aut asserere quod dicunt, omnes bonos defecisse de mundo, ut in sola parte Donati remanerent. Conantur enim contra apertissimam sententiam Domini dicentis, *Agër est hic mundus; et, Sinite utraque crescere usque ad messem; et, Messis est finis sæculi*. Est alia similitudo apertissima de commixtione malorum et bonorum intra eandem Sacramentorum communionem et connexionem, quam Dominus ipse et ponit, et exponit. *Sivile est, inquit, regnum cælorum sagenæ missæ in mare, quæ congregat omnia genera piscium. Cum autem esset impleta, eduxerunt eam ad littus, et sedentes elegerunt optimos in vasa sua, malos autem foras miserunt. Sic erit in consummatione sæculi: exient Angeli, et separabunt malos de medio justorum, et mittent eos in caminum <sup>1</sup> ignis; ibi erit fletus et stridor dentium* (*Matth. xiii, 24-50*). Nulla ergo malorum commixtio terret bonos, ut propterea velint tanquam retia rumpere, et a congregatione unitatis exire, ne homines non pertinentes ad regnum cælorum in Sacramentorum consortio patiantur: quandoquidem cum ad littus, id est, ad finem sæculi ventum fuerit, fiet debita separatio, non humana temeritate, sed divino judicio.

36. De paucitate autem bonorum ipse Dominus apertissime dicit, *Intrate per angustam portam: quam lata et spatiosa via est, quæ ducit ad interitum; et multi sunt qui pergunt per illam! Quam angusta porta et arcta via quæ ducit ad vitam; et pauci sunt qui ingrediuntur per illam* (*Id. vii, 13, 14*)! Istos paucos Donatistæ se putant esse, et ideo dicunt periisse orbem terrarum, se autem in hac paucitate, quam laudavit Dominus, remansisse. Qui quando comparantur cum eis, longe pauciores Rogatistas aut Maximianistas objicimus, qui se ab eis separaverunt, si existimant sibi de paucitate esse gloriandum. Verumtamen hanc paucitatem in comparatione multitudinis malorum,

<sup>1</sup> Editi, *legisse*. Aptius Floriacensis Ms., *elegisse*.  
(a) apud Am. et Er., cap. 15.

<sup>1</sup> Floriacensis codex, *in fornacem*.



esse a Domino commendatam; multitudinem autem bonorum, cum per se ipsam consideratur, non ta-  
cuisse Scripturas, legant, et videant quam plura te-  
stimonia reperiantur. Unde enim ipsum semen Abra-  
hæ, sicut stellæ cœli et sicut arena maris promittitur  
(Gen. xv, 5, et xxii, 27), nisi propter innumeram  
multitudinem? Cum dicat Apostolus ideo dictum  
esse, *In Isaac vocabitur tibi semen, quia non filii car-  
nis, sed filii promissionis deputantur in semen* (Rom.  
ix, 7)? Unde, *Multi filii desertæ, magis quam ejus quæ  
habet virum* (Isai. liv, 1)? Unde, *Multi ab Oriente et  
Occidente venient, et recumbent cum Abraham et Isaac  
et Jacob in regno cœlorum; filii autem regni ibunt in  
tenebras exteriores* (Matth. viii, 11, 12): hoc est,  
impii Judæi? Unde dicit Apostolus, *Ut mundaret nos  
sibi populum abundantem, æmulatorem bonorum ope-  
rum* (Tit. ii, 14)? Unde Apocalypsis millia millium  
dicit esse sanctorum Ecclesiæ filiorum (Apoc. v, 11)?  
Ecce ipsi dicuntur multi, qui dicuntur et pauci. Quare,  
nisi multi per se ipsos considerati; pauci autem in  
comparatione iniquorum?

CAPUT XV. — 37. De nobis, inquit, dictum  
est, *Erunt primi qui erant novissimi* (Matth. xx, 16).  
Ad Africam enim Evangelium postmodum venit: et  
ideo nusquam Litterarum apostolicarum scriptum est  
Africam credidisse. De orientalibus autem et cæteris  
gentibus, quæ in sanctis Libris commemorantur fidem  
recepisse christianam, dictum est, *Erunt novissimi qui  
erant primi*, quia recessuri erant a fide. Nonne ista  
est hæreticorum cavenda calliditas, volentium con-  
vertere verba Dei a veritate propter quam dicta sunt,  
ad perversitatem in qua ipsi sunt? Cur enim hoc  
non potius de Judæis intelligimus, qui novissimi  
facti sunt cum fuissent primi; et de Christianis ex  
Gentibus, qui primi facti sunt cum fuissent novis-  
simi? Quem intellectum si aliquo certiore documento  
probare non possem, sufficere debuit bene judicanti  
auditori, quod invenerim exitum in his verbis, unde  
istos appareat nihil pro se attulisse tanquam certum,  
ut dubitari non possit. Quia etsi non essent Judæi et  
Gentes, de quibus hoc dictum intelligerem; nonnullæ  
barbaræ nationes etiam post Africam crediderunt;  
unde certum sit Africam in ordine credendi non esse  
novissimam. Huc accedit, quod ipse Dominus de  
quibus hoc dixit, exposuit, et ora calumniatorum  
oppilavit. Loquens enim Judæis, qui ei dicturi sunt,  
*In plateis nostris docuisti: Cum videritis, inquit,  
Abraham, et Isaac, et Jacob, et omnes Prophetas in  
regno Dei, vos autem expelli foras: et venient ab  
Oriente, et Occidente, et Aquilone, et Austro, et accum-  
bent in regno Dei: et ecce sunt novissimi qui erant  
primi, et sunt primi qui erant novissimi* (Luc. xiii, 26-  
30). Hic certe quid contradicatur, non invenitur.

38. Item dicunt, de apostasia orbis terrarum dictum  
esse quod ait Dominus: *Filius hominis veniens, putas,  
inveniet fidem in terra* (Id. xviii, 8)? Quod nos intel-  
ligimus dictum vel propter ipsam fidei perfectionem,  
quæ ita difficilis est in hominibus, ut in ipsis quoque

<sup>1</sup> Floriacensis Ms., recesserunt.

admirabilibus sanctis, sicut in ipso Moyse (Deut.  
xxxii, 51), inveniatur aliquid ubi trepidaverint, vel  
trepidare potuerint, vel propter illam iniquorum  
abundantiam, et paucitatem bonorum, de qua satis  
diximus. Propterea enim tanquam dubitans hoc Do-  
minus dixit. Neque enim ait, *Veniens Filius hominis  
non inveniet fidem in terra; sed, Putas, inveniet fidem  
in terra?* Cui utique cuncta scienti et præscienti de  
aliqua re dubitare non convenit; sed illius dubitatio no-  
stram dubitationem figuravit; quia propter multa scan-  
dala circa finem sæculi pullulantia, hoc erat quandoque  
infirmitas humana dictura. Unde in Psalmis dicitur:  
*Dormitavit anima mea præ tædio, confirma me in verbis  
tuis* (Psal. cxviii, 28). Quare, *Dormitavit anima mea  
præ tædio*, nisi propter illud quod Dominus ait, *Quo-  
niam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum?*  
Et quare, *Confirma me in verbis tuis*, nisi propter id  
quod sequitur, *Qui autem perseveraverit usque in finem,  
hic salvus erit* (Matth. xxiv, 12, 13)? Sunt ergo per to-  
tum mundum, in quibus quoniam abundat iniquitas,  
refrigescet charitas multorum: et sunt rursus per  
totum mundum, qui perseverando usque in finem  
salvi erunt: quia, *Sinite, inquit, utraque crescere us-  
que ad messem; et, Messis est finis sæculi, ager autem  
mundus* (Id. xiii, 30, 39, 38). Cujus humanæ infir-  
mitatis est etiam illa vox: *Salvum me fac, Domine,  
quoniam defecit sanctus, quoniam diminutæ sunt veri-  
tates a filiis hominum*. Et inter hos tamen est unum cor,  
et una in Deum anima fidelium clamans, *Salvum me  
fac, Domine*. Quia enim sic unus est iste homo qui  
dicit, *Salvum me fac, Domine*, ut ex multis constet;  
paulo post in eodem psalmo dicitur, *Propter mise-  
riam inopum et gemitum pauperum, nunc exurgam,  
dicit Dominus*. Et rursus paulo post plurali numero  
dicitur, *Tu vero servabis nos, et custodies nos a gene-  
ratione hac in æternum* (Psal. xi, 2, 6, 8). Qua gene-  
ratione, nisi de qua superius dictum est, *Defecit san-  
ctus, et diminutæ sunt veritates a filiis hominum?* Sed  
utrumque hoc genus per totam mundum usque in  
finem: quia, *Sinite, inquit, utraque crescere usque  
ad messem; et, Ager est mundus; messis, finis sæculi*.  
Ipse enim unus homo, quod est corpus Christi ex multis  
constans, tanquam Enoch Deo placens transferetur  
(Gen. v, 24), et tanquam Loth de Sodomis (Id. xix,  
12), et tanquam Noe de diluvio liberabitur (Id. vii,  
1). In ipso est miseria inopum et gemitus pauperum,  
quia ejus anima dormitat a tædio, cum se petit con-  
firmari in verbis Dei. In eo autem psalmo dicit unde  
sit ipsum tædium: *Tædium, inquit, detinuit me a  
peccatoribus relinquentibus legem tuam* (Psal. cxviii,  
55). Ipse item clamat, cum eodem tædio cor ejus an-  
gitur: sed videant unde clamat. *A finibus terræ, inquit,  
ad te exclamavi, dum angeretur cor meum* (Psal. lx, 3).  
Ipse persecutionem vere pro justitia patitur, non so-  
lum si tormentis corporalibus patitur; hoc enim non  
semper; sed quod semper, quamdiu transeat iniqui-  
tas, patitur, cruciatus videlicet cordis, cum eum tæ-  
dium detinet a peccatoribus relinquentibus legem  
Dei. Neque enim nullam persecutionem Loth in So-



domis patiebatur, ubi tamen ei habitanti nullus per corporales poenas molestus fuit; sed aspectu et auditu justus inhabitans animam justam iniquis aliorum factionibus cruciabat (II Petr. II, 7). De hoc dicit Apostolus: *Sed et omnes qui volunt in Christo pie vivere, persecutionem patientur.* De illis autem qui relinquunt legem Dei (de quibus dicit idem ipsum corpus Christi, *Vidi insensatos, et tabescebam [Psal. cxviii, 158]*): *Mali autem, inquit, et facinorosi proficient in pejus, ipsi errantes, et alios in errorem mittentes* (II Tim. III, 12, 13). Sed utrumque hoc genus per totum mundum usque in finem: quia, *Sinite, inquit, utraque crescere usque ad messem: ager autem est mundus; messis, finis sæculi.*

59. Verumtamen istos miror non attendere quid dicant, cum velut pro se commemorant quod ait Dominus, *Filius hominis veniens, putas, inveniet fidem in terra?* quasi Africa non sit terra. Si enim hoc ita dixit, tanquam omnino in nullis inventurus fidem, aut de quadam terra dixit, et incertum est de qua dixerit; aut de tota terra dixit, et non inveniunt quomodo et de Africa non dixerit. Sane videant, ne forte consequentibus verbis tales tetigerit quales isti sunt. Cum enim dixisset, *Filius hominis, putas, inveniet fidem in terra:* credo quia poterat quibusdam superbis hæreticis, qui in aliqua parte terrarum se ab orbis unitate separaverunt, ascendere in cor vana et inflata cogitatio, quod ipsi essent justis, deficientibus et pereuntibus a fide cæteris gentibus, per quas Ecclesiæ communio dilatalur; continuo secutus Evangelista, *Dixit autem, inquit, et ad quosdam qui sibi justis videbantur, et spernebant cæteros, similitudinem istam.* Et sequitur de illis duobus in templo orantibus, Pharisæo et Publicano (Luc. XVIII, 8-14): in quibus duobus figurantur superba gloriatio bonorum operum, et humilis confessio peccatorum. Desinant ergo isti, si respondere huic Epistolæ parant, ea testimonia commemorare, quæ nos cum ipsis commemoramus, vel in perditionem Judæorum, vel in zizania, sive paleam, sive malos pisces totius mundi. Et sicut nos manifestissimis testimoniis asseruimus Ecclesiam toto orbe diffusam, sic et ipsi manifestum aliquid proferant, unde ostendant esse prædictum, cæteris gentibus a fide Christi pereuntibus, solam Africam remansuram, et quocumque (a) episcopi ex Africa mitterentur.

CAPUT XVI (b). — 40. *Scriptum est, inquit, in Canticis canticorum, sponsa, id est, Ecclesia dicente ad sponsum, « Annuntia mihi, quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie. »* Hoc est unicum testimonium quod pro se isti resonare arbitrantur, eo quod Africa in meridiana orbis parte sit constituta. Unde primum quæro, quomodo Christum interroget Ecclesia, ut annuntiet ei ubi sit Ecclesia: neque enim duæ, sed una est. Aut isti ostendant, quoniam non

(a) Lovanienses in Annotationibus suspicantur legendum hic, *ut quocumque.* Sed auctor scripsisse videtur, *et quocumque,* id est, et ea loca Donatistarum, ad quæ ipsi ex Africa mitterent episcopos. Mittebant Romam ad suos Cutzupitanos sive Montenses, et in Hispaniam ad Lucillæ domum, ut dixit supra, cap. 5, n. 6.

(b) Apud Am. et Er., cap. 14.

negant hæc verba Ecclesiam dicere Christo, quæ sit Ecclesia quæ interrogat, et quæ sit Ecclesia de qua interrogat. Quærit enim quo veniat ad sponsum suum, et dicit ei, *Annuntia mihi, quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie.* Adhuc enim ista Ecclesia est quæ loquitur et quærit, ubi sit Ecclesia in meridie. Neque enim interrogat, *Ubi pascis, ubi cubas?* et ei respondetur, *In meridie;* tanquam sponsus respondeat, *In meridie pasco, in meridie cubo:* sed omnia ista verba ad interrogationem pertinent, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie (a)?* Adhuc enim ipsa dicit, *Ne forte fiam sicut operta super greges sodalium tuorum.* Jamvero ille respondet, *Nisi cognoveris temetipsam, o decora inter mulieres (Cant. I, 6, 7),* et cætera. Non ergo his verbis ostenditur, in sola parte meridiana esse Ecclesiam: sed in aliis mundi partibus constituta, interrogat fortasse quid ad ejus communionem pertineat in meridie, id est, ubi sponsus ejus pascat et cubet in meridie; quia suos pascit, et in suis cubat. Veniunt enim quædam membra ejus, id est, boni fideles ex partibus transmarinis in Africam, et cum audierint hic esse partem Donati, timentes ne incidant in manus alicujus rebaptizatoris, invocant Christum orantes et dicentes: *Annuntia mihi, quem dilexit anima mea, ubi pascis, ubi cubas in meridie,* id est, qui sint meridies ubi tu pascis et cubas, id est, qui habent charitatem, et non dividunt unitatem. Et vide quid adjungat: *Ne forte fiam velut operta super greges sodalium tuorum:* id est, ne forte velut latens et incognita et non revelata, hoc est enim *operta fiam,* non super gregem tuum, sed *super greges sodalium tuorum,* qui cum primo tecum essent, extra colligere voluerunt, non tuum gregem, sed suos greges; nec audierunt te dicentem, *Qui mecum non colligit, spargit (Matth. XII, 30);* nec quod Petro dixisti, *Pasce oves meas (Joan. XXI, 17),* non tuas. Non est autem ista operta, quia non est sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Et de illa dictum est, *Non potest civitas abscondi super montem constituta (Matth. V, 15, 14).* Sed Donatistis velut operta est, qui audiunt tam lucida et manifesta testimonia, quæ illam toto orbe demonstrant; et malunt clausis oculis offendere in montem, quam in eum ascendere; qui cum esset lapis præcisus de monte sine manibus, crevit, et factus est mons ingens, et implevit universam terram (Dan. II, 34, 35).

41. Potest et alio modo intelligi, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie.* Ipsius enim vox est in Psalmis ex persona Moysi famuli Dei: *Dexteram tuam notam fac mihi, et eruditos corde in sapientia (Psal. LXXXIX, 12).* In illis enim meridies dicitur, propter ingentem sapientiæ lucem, et ingentem charitatis ardorem. Unde quemdam cum exhortaretur Spiritus Dei ad bona opera per Prophetam, hoc illi etiam promittit: *Et tenebræ tuæ sicut meridies erunt (Isai. LVIII, 10).* Sed si aliquis mundi locus intelligendus esset, quod dictum est, *in meridie;* tamen ipsa verba, sicut dixi, quæ omnia

(a) Vide serm. 46, de Pastoribus, n. 55, et serm. 158, n. 9.



unam faciunt interrogationem, nullo modo permitterent quemquam ad suum sensum istam detorquere sententiam. Et si tanquam quærenti ubi pasceret, et ubi cubaret, de terreno loco responderetur, *In meridie*; non continuo Africam accipere deberemus. Africa enim in parte quidem meridiana mundi est, sed ad Africum, non ad Austrum ubi vere meridies est. Ibi enim sol facit medium diem, sub qua coeli plaga potius Ægyptus invenitur. Si ergo sponsus ab sponsa tanquam de loco familiaris dilecto, et cubili quodam suo secreto interrogatus, responderet esse in meridie; multo probabilius Ecclesia catholica in his membris suis hoc agnosceret, quæ sunt in Ægypto in millibus servorum Dei, qui per eremum sancta societate vivunt, perfectionem præcepti evangelici studentes tenere, quo dictum est: *Vis perfectus esse? vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælis; et veni, sequere me* (Matth. xix, 21). Quanto enim melius ibi secretius pascere, et cubare, id est, requiescere Filius Dei diceretur, quam in turbis inquietis furiosorum Circumcellionum<sup>1</sup>, quod malum Africæ proprium est. Nam de Ægypto ita Isaias prophetat: *Illo die erit altare Domini in regione Ægyptiorum, et titulus ad fines eorum Domino, et erit in signum in æternum Domino in regione Ægyptiorum. Quoniam clamabunt ad Dominum adversus eos qui eis pressuram faciiebant: et mittet illis Dominus hominem qui salvos eos faciet, judicans servabit eos. Et cognitus erit Dominus Ægyptiis: et timebunt Ægyptii Dominum in illo die, et facient sacrificia, et vota promittent Domino, et reddent. Et feriet Dominus Ægyptios plaga, et sanabit eos sua misericordia, et convertentur ad Dominum, et exaudiet eos, et sanabit eos* (Isai. xix, 19-22). Quid ad hæc dicunt? Quare non communicant Ecclesiæ, quæ prædicta est, Ægyptiorum? Aut si præfiguratione prophetica Ægyptus mundum significat, quare non communicant Ecclesiæ orbis terrarum?

42. Proinde perscrutentur Scripturas; et contra tam multa testimonia, quibus ostenditur Ecclesia Christi toto terrarum orbe diffundi, vel unum proferant tam certum et tam manifestum quam illa sunt, quo demonstrent Ecclesiam Christi periisse de cæteris gentibus, et in sola Africa remansisse, tanquam ab alio initio<sup>2</sup>, non ab Jerusalem, sed a Carthagine, ubi primo episcopum contra episcopum levaverunt. Si autem velimus intelligere Donatum principem Tyri, quia Tyrus<sup>3</sup> Carthago cognominata est, quæ in eum per Ezechielem prophetantur? Ubi cum maxime designat, quod ei dicitur: *Ostendam tibi quia homo es et*

<sup>1</sup> In Floriacensi Ms., *Cercicellionum*. Circelliones vulgo dici solitos intelliges ex Augustino, Enarr. in Psal. 132, n. 5.

<sup>2</sup> Loco, tanquam ab alio initio, forte legendum, *propagandam ab alio initio*.

<sup>3</sup> In Ms. Floriacensis, *Tyria*, hoc tantum loco. Porro Carthago Tyriorum colonia fuit, ut Tyrus Sidoniorum. Unde Virgil. lib. 4 Æneid., vers. 12, 13: « Urbs antiqua « fuit, Tyrii tenuere coloni, Carthago. » Et ab eodem Carthago Tyria et Carthaginenses Tyrii vocantur. Quin et in Isaiâ, cap. 23, ubi Tyri eversio prædicitur, Septuaginta verterunt, *Ululate, naves Carthaginis*. Confer Optatum, libro contra Parmenianum tertio, qui Ezechielis prophetiam similiter torquet in Donatistas, et principem Tyri Donatum intelligit.

*non Deus*. Isti enim de hujus magis quam de Dei nomine gloriantur. Et cum solus Deus sine peccato sit, et sacerdos ille qui interpellat pro nobis, quia et de ipso dictum est, *Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula* (Rom. ix, 5): isti Donati imitatores ita sine peccato se volunt videri, ut etiam justificatores hominum se asserant; et suum oleum quod non sit oleum peccatoris (Psal. cxl, 5). Merito dicitur principi Tyri: *Dixisti, Deus sum: es autem homo, et non Deus*. Cui etiam dicitur: *Numquid tu melior quam Daniel* (Ezech. xxviii, 2-9)? Confitetur enim Daniel peccata sua, et peccata populi sui (Dan. ix, 20): isti autem pertinentes ad principem Tyri, ideo se dicunt orantes audiri pro peccatis populi, quia ipsi sine peccato sunt. Merito dicitur principi Tyri, *Numquid tu melior quam Daniel?* Ecce nos possumus invenire aliquid proprium, et hoc malum maximum a capite Africæ, id est, Carthagine exortum. Norunt enim homines quam congruenter Tyrus pro Carthagine accipitur, et tamen non agimus talibus; fortassis enim aliquid aliud significet Tyrus: quanto magis meridies, cum et ipsa verba ad alium cogant intellectum?

43. Sed quam non permittantur saltem quærere aliquid quo probent esse prædictum, deficientibus a fide christiana cæteris gentibus, in sola Africa Ecclesiam remansuram: attendant illud quod sæpe commemoravi, utraque crescere usque ad messem, et agrum esse mundum, messem finem sæculi (Matth. xiii, 50, 58, 59), non nobis; sed ipso Domino interpretante parabolam suam. Est et aliud evidentissimum, quod eis omnino auferat laborem quærendi unde probent Ecclesiam mundo perditio ad solos Afros redactam. Potest enim aliquid esse, et non inveniri: non esse autem, et inveniri, non potest. Desinant ergo quærere quod invenire non poterunt; non quia occultum est, sed quia non est. Sunt enim adhuc nonnullæ gentes in quibus nondum est Evangelium prædicatum; necesse est autem impleri omnia quæ de Christo et Ecclesia prædicta sunt: oportet ergo et in eis prædicari<sup>2</sup>.

CAPUT XVII (a). — Quomodo ergo isti dicunt jam esse completum quod Dominus ait, *prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem* (Luc. xxiv, 47): sed postea cæteris deficientibus, solam Christo Africam remansisse; cum adhuc illud implendum sit, nondum impletum sit? Cum autem impletum fuerit, veniet finis. Sic enim Dominus ait: *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus; et tunc veniet finis* (Matth. xxiv, 14). Quomodo ergo, cum adimpleta esset fides omnium gentium, tunc perditio gentium excepta Africa, consecuta est? Quandoquidem ipsa fides omnium gentium nondum adimpleta est.

44. Nisi forte hoc restat hominum insanie, ut dicant, non ex illis Ecclesiis, quæ fundatæ sunt per Apostolo-

<sup>1</sup> Editi, *sed quamvis*. Concinnius Floriacensis Ms., *sed quæ r.*  
<sup>2</sup> Post, *in eis prædicari*, addebant editi, *quod cum impletum fuerit, tunc erit finis*; quæ verba hoc loco absunt a Mss.  
(a) Olim, cap. 15.



rum labores, adimpleri prædicationem Evangelii in omnibus gentibus, sed illis pereuntibus, earum reparationem ex Africa futuram per partem Donati, et residuarum gentium acquisitionem. Puto quod ipsi etiam rideant, cum hoc audiunt: et tamen nisi hoc dicant, quod erubescunt si dicant<sup>1</sup>, non habent omnino quod dicant. Sed quid ad nos? Nemini invidemus. Hoc nobis legant de Scripturis sanctis, et credimus: hoc, inquam, nobis ex canone divinorum Librorum legant, tot civitates, quæ usque ad hodiernum diem Baptismum per Apostolos sibi consignatum<sup>2</sup> tenuerunt propter Afrorum sibi incognita crimina periisse a fide Christi, et denuo baptizandas esse a parte Donati, atque inde cæteris gentibus, quæ nondum audierunt, prædicandum Evangelium. Hoc nobis legant: quid morantur? quid tergiversantur? quid impediunt salutem gentium? Legant hoc, et cum ipsa lectione novos apostolos mittant ad tot gentes rebaptizandas et ad residuas baptizandas.

45. Sed plane videant, cum ad Colossenses venerint, quomodo ibi vel legant vel audiant ad eos Epistolam datam, ubi eis dicit Apostolus: *Gratias agimus Deo Patri Domini nostri Jesu Christi, semper pro vobis deprecantes; audientes fidem vestram in Christo Jesu, et dilectionem quam habetis in omnes sanctos; propter spem quæ reposita est vobis in cælis; quam ante audistis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit in vos, sicut in omni mundo est fructificans et crescens, sicut et in vobis ex qua die audistis et cognovistis gratiam Dei in veritate (Coloss. I, 3-6)*. Hæc enim verba conveniunt cum Evangelio, ubi dictum est, *Simile est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo*. Et postea exponitur ager esse hic mundus. Sicut enim hoc, ex quo seminatum est, crescere prædictum est usque ad messem: ita et Apostolus dicit, *in omni mundo fructificans et crescens, sicut et in vobis ex qua die audistis*. Crescit autem usque in finem, quia usque ad messem. *Messis enim est finis sæculi (Matth. XIII, 24, 30, 38, 39)*. Dicent ergo non solum Colossenses, ad quos data est, sed etiam cæteri omnes apud quos legitur hæc Epistola, ubi per apostolicas Litteras constat bonum semen esse seminatum, et jam tunc crescere et fructificare cœpisse: Quid nobis affertis novi? Numquid iterum seminandum est bonum semen, quando ex quo seminatum est, crescit usque ad messem? Si dicitis periisse in illis locis quod erat per Apostolos seminatum, et ideo esse rursus ex Africa seminandum; respondebitur, Legite nobis hoc ex divinis oraculis: quod profecto legere non potestis, nisi prius ostenderitis falsum esse quod scriptum est, semen illic ante seminatum *crescere usque ad messem*. Et quia nullo pacto sibi divina eloquia contradicunt, nullo modo in eis invenietis, quod contra hoc tam manifestum recitare possitis. Restat ergo ut non ex divinis libris, sed ex vobis ista dicatis. Proinde dignissime respondebitur, *Anathema sitis*. Tenent enim Ecclesiae apostolico labore fundatæ, cum quanta cura sibi prædictum sit: *Si quis vobis evangelizaverit præterquam quod accipi-*

*stis, anathema sit (Galat. I, 9)*.

CAPUT XVIII (a). — 46. Quoniam igitur in Scripturis sanctis Ecclesia manifeste cognoscitur, incipiens ab Jerusalem, et per alias gentes crescens, donec omnes occupet usque in finem sæculi, non autem sola frumenta, sed et purgamenta ejus commemorantur: prius correcti communicate frumentis, et tunc videbitis quid in zizania<sup>1</sup>, vel paleam dicere debeatis. Alioquin et malos honorum laudibus exornare, et bonos malorum criminibus accusare detestando errore cogimini. Nempe in manibus documenta gestamus, quibus probemus majores vestros, quorum schisma sectamini, et municipalibus Gestis sanctos Libros ignibus tradidisse, et ecclesiasticis negare non potuisse, eosdemque inter iudices fuisse illos, qui apud Carthaginem contra Cæcilianum et collegas ejus absentes sententias contulerunt. Nempe iidem leguntur Gestis et municipalibus et ecclesiasticis traditores, qui postea proferuntur a vobis tanquam traditorum absentium damnatores. Nempe Nundinarius illius temporis diaconus vester, apud Zenophilum consularem omnes Lucillæ nundinas patefecit, quæ damnationem Cæciliani emit ab episcopis, qui ei factus fuerat inimicus, verum prædicans. Nempe ipsi postea litteras ad imperatorem Constantinum dederunt, datisque ab eo, sicut petiverant, disceptatoribus episcopis non consenserunt, eosdemque postmodum apud illum tanquam iniquos iudices accusaverunt, et ab aliis sibi ad Arelatum datis ad ipsum Imperatorem appellaverunt, eodemque inter partes audiente calumniatores inventi atque damnati, in eadem furoris pertinacia permanserunt. Nempe vos ipsi, qui propterea dicitis christianam sanctitatem de tot gentibus, in quibus Apostoli eam fundatissimam reliquerunt, penitus esse deletam, quia communicaverunt eis, quos vestri majores septuaginta episcoporum concilio Carthaginensi damnaverant; nonne illis, quos trecenti decem Bagaiensi concilio cum Maximiano damnastis, modo communicatis? Nonne Prætextatus Assuritanus et in ipso concilio damnatus legitur; et Gestis proconsularibus a vobis accusatus et oppugnatus; et tamen in quo damnatus erat, honore susceptus, et in vestra communione defunctus est? Nonne Felicianus Mustitanus eodem modo, in eadem causa, eodem concilio damnatus ab episcopis, accusatus apud iudices, postea receptus a vobis, nunc vobiscum episcopus vivit? Nonne illi, qui ab istis damnatis baptizati sunt, in eodem Baptismo vobis modo communicant? Sed videlicet tot Ecclesiae transmarinæ apostolico labore fundatæ, si communicaverint Sacramenta cum eis, quos nec apud se<sup>2</sup> accusatos ipsi damnarunt, et ab aliis postea purgatos et absolutos audierunt, amittunt salutem religionemque christianam: pars autem Donati et damnat quos voluerit, et in ipsa damnatione sacrilegia schismatis eorum sic exaggerat, ut illis

<sup>1</sup> Editi, *quid in eis zizania*. Abest, *eis*, a Floriacensi codice.

<sup>2</sup> Idem Ms. omittit, *apud se*.

(a) Olim, cap. 16.

<sup>1</sup> Abest, *si dicant*, a Mss.

<sup>2</sup> In Mss., *sibi traditum*.



quos vivos terra sorbuit, comparare non dubitet, et eis rursus cum voluerit, in eodem honore susceptis communicat, et sancta atque integra perseverat! O regula juris Numidici! o privilegia Vagaitana<sup>1</sup>! Et Baptismus Christi exsufflatur in eis qui eum in Ecclesiis apostolicis perceperunt: in eis autem quos *dammati sacrilegi*, sicut in Bagaitano concilio scriptum est, Prætextatus et Felicianus baptizaverunt, parci- tur Baptismo Christi; non quia Baptismus Christi est, sed quia per eos datus est, qui a suis damnatoribus episcopi<sup>2</sup> recedere, et ad suos damnatores episcopi redire meruerunt (a).

47. Nempe hæc omnia, quæ jam diu commemoro, regalibus litteris, et ecclesiasticis et municipalibus et proconsularibus Gestis facta recitamus: tamen, o Donatistæ, si vos teneretis Ecclesiam toto orbe diffusa, quæ manifestissimis canonicarum Scripturarum testimoniis designata et expressa est, nihil adversus vos omnia ista valere deberent: quia neque vobis paleæ crimina præjudicarent, si vos in ea triticum essetis; nec si vos essetis palea, et vestra essent crimina, tritico dominicæ segetis aliquid præjudicaretis, quod ita in agro Domini seminatum est, ut crescat usque ad messem; id est, quod ita in mundo seminatum est, ut crescat usque in finem sæculi. Eo ergo modo si forte, quod adhuc nobis nunquam probastis, adversus paleam nostram talia documenta gereretis, nos autem adversus vos tanta ista, quæ commemoravi, non haberemus: etiam sic nihil frumentis nostris toto orbe diffusis omnino præjudicaret quidquid in eorum paleam, quamvis verissimum, quamvis manifestissimum, quamvis probatissimum diceretis. Proinde removeantur omnes moratoriae tergiversationes. Quidquid de peccatis hominum falsum objicitur, conveniatur conscientia, et non objiciatur. Quidquid de peccatis hominum etiam verum objicitur, et vel probari non potest, vel cum debuit probari, non potuit, non objiciatur. Quidquid de peccatis hominum et verum et probatum objicitur, nec tamen ad frumenta quæ inter paleam latent, sed ad ipsam paleam, quæ in sine separabitur, pertinet, non objiciatur. Hæc enim et nos multo copiosius et probabilius objicere possumus, non ea inanitate qua illi, ut in eis causam nostram constituamus: sed ut eis ostendamus, non ideo nos nolle talibus fidere, quia non invenimus talia quæ dicamus, sed ne tempus rebus necessariis utile, in rebus non necessariis conteramus. Quod propterea illi faciunt, quia robusta et firma veritate subnixta documenta, quibus causam suam tueantur, invenire non possunt; et volunt videri aliquid dicere, dum tacere erubescunt, et inania loqui non erubescunt. Remotis ergo omnibus talibus Ecclesiam suam demonstrant, si possunt, non in sermonibus et rumoribus Afrorum, non in conciliis episcoporum suorum, non in litteris quorumlibet disputatorum, non in signis et prodigiis fallacibus, quia

etiam contra ista verbo Domini præparati et cauti redditi sumus: sed in præscripto Legis, in Prophetarum prædictis, in Psalmorum cantibus, in ipsius unius Pastoris vocibus, in Evangelistarum prædicationibus et laboribus, hoc est, in omnibus canonicis sanctorum Librorum auctoritatibus. Nec ita, ut ea colligant et commemorent, quæ obscure vel ambigue vel figurate dicta sunt, quæ quisque sicut voluerit, interpretetur secundum sensum suum. Talia enim recte intelligi exponique non possunt, nisi prius ea, quæ apertissime dicta sunt, firma fide teneantur.

48. Quisquis ergo huic Epistolæ respondere se præparat, ante denuntio, ne mihi dicat: Illi codices dominicos ignibus tradiderunt, illi simulacris gentium sacrificaverunt, illi nobis iniquissimam persecutionem fecerunt; et vos eis in omnibus consensistis. Breviter enim respondeo, quod sæpè respondi: Aut falsa dicitis; aut si vera sunt, non ad frumenta Christi, sed ad eorum paleam pertinent ista quæ dicitis. Non inde perit Ecclesia, quæ ultimo judicio ventilata<sup>1</sup>, istorum omnium separatione purgabitur. Ego ipsam Ecclesiam requiro, ubi sit, quæ audiendo verba Christi et faciendo ædificat super petram; et audiendo et faciendo tolerat eos, qui audiendo et non faciendo ædificant super arenam (*Matth. vii, 24-27*): ubi sit triticum, quod inter zizania crescit usque ad messem (*Id. xiii, 30*); non quid fecerint vel faciant ipsa zizania; ubi sit proxima Christi in medio filiarum malarum, sicut lili- um in medio spinarum (*Cant. ii, 2*); non quid fecerint vel faciant ipsæ spinæ; ubi sint pisces boni, qui donec ad littus perveniant, tolerant pisces malos pariter irretitos (*Matth. xiii, 47, 48*); non quid fecerint vel quid faciant ipsi pisces mali.

CAPUT XIX (a).—49. Omissis ergo istis morarum tendiculis ostendat Ecclesiam vel in sola Africa, perditis tot gentibus, retinendam, vel ex Africa in omnibus gentibus reparandam atque adimplendam: et sic ostendat, ut non dicat, Verum est, quia hoc ego dico, aut quia hoc dixit ille collega meus, aut illi collegæ mei, aut illi episcopi, vel clerici, vel laici nostri, aut ideo verum est, quia illa et illa mirabilia fecit Donatus vel Pontius (b), vel quilibet alius, aut quia homines ad memorias mortuorum nostrorum orant, et exaudiuntur, aut quia illa et illa ibi contingunt, aut quia ille frater noster, aut illa soror nostra tale visum vigilans vidit, vel tale visum dormiens somniavit. Removeantur ista vel figmenta mendacium hominum, vel portenta fallacium spirituum. Aut enim non sunt vera quæ dicuntur, aut si hæreticorum aliqua mira facta sunt, magis cavere debemus: quod cum dixisset Dominus quosdam futuros esse fallaces, qui nonnulla signa faciendo, etiam electos, si fieri posset, fallerent, adjecit vehementer commendans, et ait, *Eccc prædixi vobis (Id. xxiv, 25)*. Unde et Apostolus admonens: *Spiritus*, inquit, *manifeste dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, intende-*

<sup>1</sup> Pro, Bagaitana.

<sup>2</sup> Sic Am. et Floriacensis Ms. At. Er. et Lov., *episcopis*.

(a) Vide lib. 5 contra Epist. Parmeniani, nn. 21, 22; et lib. 4 contra Cresconium, n. 52.

<sup>1</sup> Am. et Er., *optimo judicio*: mendose.

(a) Olim nulla isthic divisio.

(b) Confer Tract. 15 in Joannem, n. 17.



tes spiritibus seductoribus, et doctrinis dæmoniorum (I Tim. iv, 1). Porro si aliquis in hæreticorum memoriis orans exauditur, non pro merito loci, sed pro merito desiderii sui recipit siue bonum, siue malum. Spiritus enim Domini, sicut scriptum est, replevit orbem terrarum; et, Auris zeli audit omnia (Sap. i, 7, 10). Et multi irato Deo exaudiuntur: de qualibus dicit Apostolus, Tradidit illos Deus in concupiscentias cordis illorum (Rom. i, 24). Et multis propitius Deus non tribuit quod volunt, ut quod utile est, tribuat. Unde idem apostolus ait de stimulo carnis suæ, angelo satanæ, quem sibi datum dicit; a quo colaphizaretur, ne magnitudine revelationum extolleretur: Propter quod ter Dominum rogavi, ut auferret eum a me. Et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur (II Cor. xii, 7-9). Nonne legimus ab ipso Domino Deo nonnullos exauditos in excelsis montium Judææ, quæ tamen excelsa ita displicebant Deo, ut et reges qui ea non everterent, culparentur; et qui everterent, laudarentur? Unde intelligitur magis valere petentis affectum, quam petitionis locum, De visis autem fallacibus legant quæ scripta sunt, et quia ipse satanas transfiguratur se tanquam angelum lucis (Id. xi, 14), et quia multos seduxerunt somnia sua (Eccli. xxxiv, 7). Audiant etiam quæ narrent Pagani de templis et diis suis mirabiliter vel facta vel visa: et tamen dii Gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit (Psal. xcvi, 5). Exaudiuntur ergo multi et multis modis, non solum Christiani catholici, sed et Pagani, et Judæi, et hæretici, variis erroribus et superstitionibus dediti. Exaudiuntur autem vel ab spiritibus seductoribus; qui tamen nihil faciunt, nisi permittantur Deo sublimiter atque ineffabiliter<sup>1</sup> judicante quid cuique tribuendum sit; siue ab ipso Deo, vel ad pœnam malitiæ, vel ad solatium miseriæ, vel ad admonitionem quærendæ salutis æternæ. Ad ipsam vero salutem ac vitam æternam nemo pervenit, nisi qui habet caput Christum. Habere autem caput Christum nemo poterit, nisi qui in ejus corpore fuerit, quod est Ecclesia, quam sicut ipsum caput in Scripturis sanctis canonicis debemus agnoscere, non in variis hominum rumoribus, et opinionibus, et factis, et dictis, et visis inquirere.

50. Nemo mihi ergo hæc opponat, qui mihi respondere paratus est: quia nec ego dico ideo mihi esse credendum, communionem Donati non esse Ecclesiam Christi, quia quidam qui apud eos episcopi fuerunt, divina instrumenta ignibus tradidisse, Gestis ecclesiasticis et municipalibus et judicialibus convincuntur; aut quia in judicio episcoporum, quod ab Imperatore petiverant, causam suam non obtinuerunt; aut quia provocantes ad ipsum Imperatorem, etiam ab ipso contrariam sibi sententiam meruerunt; aut quia tales sunt apud eos Circumcellionum principes; aut quia tanta mala committunt Circumcelliones; aut quia sunt apud eos qui se per abrupta præcipitent, vel concremandos ignibus inferant, quos ipsi sibimet accenderunt, aut trucidationem suam etiam invitis hominibus terrendo extorqueant, et tot spon-

tanæas et furiosas mortes, ut colantur ab hominibus, appellant; aut quod ad eorum sepulera ebriosi greges vagorum et vagarum permixta nequitia die noctique se vino sepeliant, flagitiisque corrumpant. Sit ista omnis turba palea eorum; nec frumentis præjudicet, si ipsi Ecclesiam tenent. Sed utrum ipsi Ecclesiam teneant, non nisi de divinarum Scripturarum canonicis libris ostendant: quia nec nos propterea dicimus nobis credi oportere quod in Ecclesia Christi sumus, quia ipsam quam tenemus, commendavit Milevitanus Optatus, vel Mediolanensis Ambrosius, vel alii innumerabiles nostræ communionis episcopi; aut quia nostrorum collegarum conciliis ipsa prædicata est; aut quia per totum orbem in locis sanctis, quæ frequentat nostra communio, tanta mirabilia vel exauditionum, vel sanitarum sunt, ita ut latentia per tot annos corpora martyrum (a), quod possunt a multis interrogantes audire, Ambrosio fuerint revelata, et ad ipsa corpora cæcus multorum annorum civitati Mediolanensi notissimus oculos lumenque receperit; aut quia ille somnium vidit, et ille in spiritu assumptus audivit, siue ne iret in partem Donati, siue ut recederet a parte Donati. Quæcumque talia in Catholica fiunt, ideo sunt approbanda, quia in Catholica fiunt; non ideo ipsa manifestatur Catholica, quia hæc in ea fiunt. Ipse Dominus Jesus cum resurrexisset a mortuis, et discipulorum oculis videndum, manibusque tangendum corpus suum offerret; ne quid tamen fallaciæ se pati arbitrarentur, magis eos testimoniis Legis et Prophetarum et Psalmorum confirmandos esse judicavit, ostendens ea de se impleta, quæ fuerant tanto ante prædicta. Sic et Ecclesiam suam commendavit dicens: Prædicari in nomine suo pœnitentiam, et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem. Hoc in Lege, et Prophetis, et Psalmis esse scriptum ipse testatus est (Luc. xxiv, 44-47): hoc ejus ore commendatum tenemus. Hæc sunt causæ nostræ documenta<sup>2</sup>, hæc fundamenta, hæc firmamenta.

51. Legimus in Actibus Apostolorum dictum de quibusdam credentibus, quod quotidie scrutarentur Scripturas, an hæc ita se haberent (Act. xvii, 11): quas utique Scripturas, nisi canonicas Legis et Prophetarum? Huc accesserunt Evangelia, apostolicæ Epistolæ, Actus Apostolorum, Apocalypsis Joannis. Scrutamini hæc omnia, et eruite aliquid manifestum, quo demonstretis Ecclesiam vel in sola Africa remansisse, vel ex Africa futurum esse<sup>2</sup> ut impleatur quod Dominus dicit: Prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus; et tunc veniet finis (Matth. xxiv, 14). Sed aliquid proferte, quod non egeat interprete, nec unde convincamini quod de alia re dictum sit, et vos illud ad vestrum sensum detorquere conemini. Videtis enim unicum illud quod proferre consuestis, Ubi pascis, ubi cubas in meridie (Cant. i, 6); quemadmodum excussis omnibus ejusdem loci verbis, longe

<sup>1</sup> Omnes Mss.: Hæc sunt causæ nostræ, hæc documenta.

<sup>2</sup> Sic Floriacensis codex. At editi, futuram esse.

(a) Protasii et Gervasii. Vide lib. 22 de Civitate Dei, cap. 8, et lib. 9 Confessionum, cap. 7, etc.

<sup>3</sup> Abest a Floriacensi Ms., atque ineffabiliter.



aliud indicat quam vos putatis. Et si hoc sonaret quod vultis, Maximianistæ vos in eo vincerent. Magis enim meridies Provincia, Byzacium, Tripolis, ubi illi sunt quicumque sunt, quam Numidia, ubi vos præpolestis. Ita ergo ipsi germanius et distinctius possunt de meridie gloriari, ut eos excludere ab hac sententia non possitis, nisi in illis verbis verum sensum et catholicum teneatis, ostendentes, eis secundum quatuor angulos orbis terrarum ab Austro magis quam ab Africo esse meridiem; secundum figuratas autem Scripturarum locutiones, perfectam mentis illuminationem, fervoremque maximum charitatis, vocari meridiem; unde scriptum est, *Et tenebræ tuæ tanquam meridies erunt (Isai. LVIII, 10)*. Aliquid ergo proferte quod non contra vos verius interpretetur; sed quod interprete omnino non egeat. Sicut non eget interprete, *In semine tuo benedicentur omnes gentes (Gen. XXII, 18)*: quia semen Abrâhæ Christum non ego, sed Apostolus interpretatur (*Galat. III, 16*). Sicut non eget interprete, *Tu enim vocaberis voluntas mea, et terra tua orbis terrarum (Isai. LXII, 4)*: quia ei dicitur, quam nemo christianus nisi Ecclesiam Christi intelligit. Sicut non eget interprete, *Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terræ, et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium; quoniam ipsius est regnum, et ipse dominabitur gentium (Psal. XXI, 28, 29)*: quia in eo psalmo dicitur, ubi passio Domini etiam teste Evangelio declaratur (*Matth. XXVII, 35, et Joân. XIX, 24*). Sicut non eget interprete, *Quia oportebat Christum pati, et resurgere tertia die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam, et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem (Luc. XXIV, 46, 47)*. Sicut non eget interprete, *Et eritis mihi testes in Jerusalem, et in tota Judæa, et Samaria, et usque in totam terram (Act. I, 8)*. Cœpisse enim Ecclesiam ab Jerusalem, atque inde isse circum Judæam, et Samariam, et cæteras gentes, consequentia gesta testantur canonicis firmata documentis. Sicut non eget interprete, *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus; et tunc veniet finis. Interrogatus enim Dominus de fine hujus sæculi, cum quædam initia parturitionum<sup>1</sup> dixisset, ait: Sed nondum est finis (Matth. XXIV, 14, 8, 6)*. Finem autem futurum prædixit post prædicationem Evangelii in universo orbe in omnibus gentibus. Sicut non eget interprete, *Sinite utraque crescere usque ad messem*: quia cum egeret interprete, ipse Dominus interpretatus est; et ipse exposuit, cui nemo contradicere potest, maxime in ea parabola, quæ ab illo prolata est: et ipse ait bonum semen esse filios regni; agrum, mundum; messem, finem sæculi (*Id. XIII, 30, 38, 39*). Tale aliquid proferte vel unum, quo apertissime Africa declaretur, vel in reliquis<sup>2</sup> sola derelicta, vel ad principium renovandi et implendi orbis sola servata. Neque enim tot testimoniis commendaretur

quod erat cito periturum, et sic faceretur, aut quod solum esset relinquendum, aut ex quo solo totum esset reparandum et implendum. Si autem non potestis, quod tam juste a vobis flagitamus, ostendere; cedite veritati<sup>1</sup>, conticescite, obdormiscite, a furore expergiscimini in salutem.

52. An adhuc dicitis: *Si apud vos est Ecclesia, ut quid nos ad ejus pacem persequendo compellitis? aut si mali sumus, quid nos quæritis? Et si zizania sumus, sinite nos crescere usque ad messem?* Quasi nos, quibus modis possumus, aliud agamus, nisi ne triticum simul eradicetur, dum ante tempus zizania separantur. Quicumque enim boni in æternum futuri sunt, etsi ad tempus mali sunt<sup>2</sup>, non zizania, sed triticum sunt in præscientia Dei. Sic autem nos accusatis, quare vos quæramus si mali estis, quasi non in eo perieritis quo mali estis, et ideo sitis quærendi, quia periistis, ut periti quæramini, quæsi inveniâmini, inventi revocemini, sicut illa ovis a pastore, sicut illa drachma a muliere, sicut ille filius qui mortuus erat et revixit, perierat et inventus est (*Luc. XV*). Ille vos enim quærit, qui in sanctis habitat, et imperat ut quæramini.

CAPUT XX(a).—53. De persecutione autem vestra querela sedabitur, si cogitetis et intelligatis prius, non omnem persecutionem esse culpabilem: alioquin non laudabiliter diceretur, *Detrahentem proximo suo occulte, hunc persequer* (*Psal. c; 5*). Nam quotidie videmus et filium de patre tanquam de persecutore suo conqueri; et conjugem de marito, et servum de domino, et colonum de possessore, et reum de iudice; et militem vel provincialem de duce vel rege; cum illi plerumque ordinatissima potestate sibi homines subditos per terrores leviorum pœnarum a gravioribus malis prohibeant atque compescant; plerumque autem a bona vita et a bonis factis minando et sæviendo deterreant: sed cum a malo et illicito prohibent, correctores et consultores sunt; cum autem a bono et licito, persecutores et oppressores sunt. Culpantur etiam qui prohibent a malo, si modum peccati modus coercionis excedat. Item jure culpandi sunt, qui turbide atque inordinate in eos coercendos insiliunt, qui nulla sibi lege subjecti sunt.

54. Proinde Circumcellionum vestrorum inordinatas licentias et superbas insanias juste reprehendimus, etiam cum aliquibus pessimis violenti sunt: quia illicita illicite vindicare, et ab illicitis illicite deterrere, non est bonum. Cum vero et innocentes vel causa incognita, vel iniquissimis inimicitiis persequuntur, quis eorum sceleratissima atrocitas non perhorrescat? At vero quod Maximianistarum furem legibus publicis coercendum putastis, ut eos per jussa iudicum et executionem Officiorum et auxilia civitatum pulsos de basilicis quas tenebant, ad considerationem sui sceleris urgeretis<sup>3</sup>, non reprehendi-

<sup>1</sup> Sic Floriacensis codex. At editi, *credite veritati*.

<sup>2</sup> Idem Floriacensis Ms. omittit, *etsi ad tempus mali sunt*.

<sup>3</sup> Editi, *argueretis*. Castigantur ex manuscriptis.

(q) Olim, cap. 17.

<sup>1</sup> In Evangelio græce est, *ôdinôn*: id est, *dolorum quasi in partu*.

<sup>2</sup> Floriacensis codex, *vel in reliquiis*.



mus; nisi quia hoc in eis insectati estis, quod ipsi fecistis, imo multo levius quam fecistis. Illi enim adversus partem Donati, vos autem adversus orbem terrarum, et adversus ejus verba, qui Ecclesiam suam incipientem ab Jerusalem per omnes gentes commendavit, sacrilegæ dissensionis altare erexistis. Porro si Maximianistæ jussionibus judicum adversus se impetratis illicite et furiose resistere auderent, nonne ipsi sibi iudicium acquirerent? dicente Apostolo, *Qui enim resistit potestati, Dei ordinationi resistit; qui autem resistunt, ipsi sibi iudicium acquirunt, Principes enim non sunt timori bono operi, sed malo (Rom. XIII, 2, 3).* Cum ergo eorum malum opus existeret; quod vos per ordinatas potestates cohibere conabamini; si vellet illi pro ipso malo opere suo, pejore opere legibus adversari; numquid a vobis, et non a se ipsis, quidquid eis mali accideret, paterentur? Quemadmodum quicumque voluisset dicere blasphemiam in Deum Sidrach, Misach, et Abdenago, et secundum edictum regis cum domo sua disperderetur (*Dan. III, 96*); numquid hoc ab ipsis tribus viris, quibus de igne liberatis rex commotus illud edixerat, aut vero etiam ab ipso rege, ac non potius a se ipsis illa digna mala paterentur? Si etiam quadraginta illi Judæi, qui Paulum interficere conjuraverant, in armatos, a quibus ordinata tuitione idem Paulus deducebatur (*Act. XXIII, 12-55*), irruissent; numquid eos Paulus, ac non se ipsi potestatibus resistendo peremissent?

55. Quapropter et vos sine tumultu animi, sine turbulenta contentione, sine amaritudine odiorum considerate diligenter ea quæ contra vos reges nostræ communionis constituunt, qua causa patiamini. Et si vos in Ecclesia Christi esse inveneritis; gaudete et exsultate, quia merces vestra multa est in cœlis (*Matth. V, 12*). Vos enim tanquam martyres coronamini, illi autem tanquam persecutores martyrum judicantur. Si autem vos contra Ecclesiam Christi altare erexisse, et a christiana unitate, quæ toto orbe diffunditur, sacrilego schismate separatos esse et corpori Christi, quod est Ecclesia toto orbe diffusa, et rebaptizando et blasphemando, et quantum potestis oppugnando, adversari sancta et canonica Scriptura convincit; vos impii atque sacrilegi, illi autem qui vos pro tanto scelere tam leniter damnorum admonitionibus, vel locorum, vel honorum, vel pecuniæ privatione deterrendos coercendosque decernunt, ut cogitantes quare ista patiamini, sacrilegium vestrum cognitum fugiatis, et ab æterna damnatione liberemini, et rectores diligentissimi, et consultores piissimi deputantur. Hanc vobis dilectionem debent christiani catholici imperatores, ut sacrilegia vestra, et propter christianam mansuetudinem non pro merito punienda decernant, et propter christianam sollicitudinem non omnino impunita dimittant. Hoc in eis Deus operatur, cujus misericordiam etiam in his molestiis, de quibus conquerimini, non vultis agnoscere. Nos autem, quantum in nobis est, quantum Dominus donat atque permittit, nec ipsas leges lenissimæ coercionis adversus vos movemus, nisi ut

Ecclesia catholica, propter infirmorum fragilitatem, ut eis liceat sine timore eligere quid teneant vel sequantur, a vestris terroribus libera præstetur: ut si aliquid vestri in nostros violenter fecerint, tunc vos, quos tanquam obsides in fundis et in civitatibus habemus, non qualia vestri faciunt, patiamini, sed per ordinata judicia subjecti legibus damno pecuniario vapuletis. Quod si vobis grave videtur; vestri nobis<sup>1</sup> parcant, et quiescant. Si autem in nos non quiescendo illi sæviunt, qui vel sub vobis, vel vobiscum sunt; quod de nobis conqueramini non habetis, qui in vestra, vel vestrorum potestate posuimus, ut etiam sectantes hæreses vestram, nulla damna patiamini, si nullas Catholica, sive a vobis, sive a vestris violentiis patiat. Quod si aliquæ factæ fuerint, vobis invitis et compescere non valentibus, misericorditer ipsis damnis et juste admonemini, quales habeatis a quibus vos contaminari non putatis, atque hinc intelligere cogimini, quam inanes calumnias Ecclesiæ Christi toto orbe diffusæ faciatis. Neque jam nobis objiciatis, quod persequimur vos; sed vestris potius, si et nos suis violentiis infestari, et vos publicis legibus malunt conteri, quam se a solito furore sedari. Si quid sane a nostris christianæ charitatis modum votumque non custodientibus, odiose et perniciose patimini, non esse illos nostros cito dixerim; sed aut futuros, si se correxerint, aut in fine separandos, si in malitia perdurarint: nos tamen nec propter pisces malos retia rumpimus (*Matth. XIII, 47*), nec propter vasa in contumeliam facta domum magnam deserimus (*II Tim. II, 20*). Quod si vos quoque illos, a quibus talia Catholica patitur, non esse vestros eadem regula dicitis: probate animum vestrum, corrigite errorem, amplectimini unitatem spiritus in vinculo pacis. Nam si nec vos illi contaminant, nec nos isti; non nobis invicem alienis criminibus columnemur: in una charitate frumenta crescimus simul, usque ad ventilabrum paleam toleremus.

56. Quamobrem si nullo interprete indigent canonicarum Scripturarum testimonia quæ commendant Ecclesiam in totius orbis communionem consistere, et separationi vestræ in Africa constitutæ ex iisdem Libris nulla talia potestis invenire suffragia, nec justè de persecutionibus conquerimini, quas graviores ipsa perpetitur, quo latius diffunditur, ac fide, et spe, et charitate omnia tolerat, non tantum talia, qualia vestri Circumcelliones, et eorum similes ubi possunt membris ejus infligunt, sed omnia variarum iniquitatum scandala per universum mundum scatentia, de quibus Dominus exclamavit, *Væ mundo ab scandalis (Matth. XVIII, 7)*: gravius enim persequitur filius patrem malevivendo, quam pater filium castigando; et gravius ancilla Saram persecuta est per iniquam superbiam, quam eam Sara per debitam disciplinam (*Gen. XVI*), et gravius Dominum persequerentur, propter quos dictum est, *Zelus domus tuæ comedit me (Psalm. LXXVIII, 10)*, quam eos ipse cum eorum mensas evertit, et eos

<sup>1</sup> Am. et Floriacensis codex, vobis: et infra: Si autem in vos.



flagello de templo expulit (*Joan. ii, 15*): quid habetis amplius quod dicatis?

CAPUT XXI (a). — 57. An illud ultimum vestrum, jam placet, in medium proferamus? *Ecce*, inquit, *vos tenetis Ecclesiam. Quomodo nos suscipitis, si ad vos transire voluerimus?* Breviter respondeo: Sic vos suscipimus, quomodo suscipit Ecclesia, quam in sanctis Libris canonicis invenimus. Deposita quippe animositate contradicendi, qua tument omnes qui veritate Dei vinci nolunt, et sua perversitate vincuntur, facile potestis intelligere et in bonis esse et in malis Sacramenta divina; sed in illis ad salutem, in malis ad damnationem. Et cum tantum distet inter eos qui hæc digne indigneque tractaverint, ipsa tamen eadem sunt, illis ad præmium valentia, illis ad iudicium.

58. Quapropter quando plures quam Joannes Dominus baptizabat, sicut in Evangelio scriptum est, ubi subjecit Evangelista, *Quamvis ipse non baptizabat, sed discipuli ejus (Id. iv, 1, 2)*: cum tantum distaret inter Petrum et Judam, nihil tamen distabat inter Baptismum qui dabatur per Petrum, et qui dabatur per Judam. Illud enim quod per eos dabatur, unum erat, cum ipsi non essent unum: et illud Christi erat, illorum autem unius ad membra Christi, alter ad partem diaboli pertinebat. Cum vero Joannes Baptista et Paulus Apostolus unum essent, quia uterque sponsi amicus erat, tamen quia non erat unus baptismus qui dabatur a Joanne, et qui dabatur a Paulo, jussit Paulus Christi Baptismo baptizari eos, qui baptismo Joannis fuerant baptizati. Itaque ille baptismus Joannis dictus est: qui autem per Paulum datus est, non est dictus baptismus Pauli; sed *jussit eos, inquit, baptizari in Christo (Act. xix, 4, 5)*. Ecce unum sunt Joannes et Paulus, et non unum dant: ecce non sunt unum Petrus et Judas, et unum dant: at vero Petrus et Paulus et unum sunt, et unum dant. Abraham et Cornelius ex fide iustificati unum sunt, et non unum Sacramentum acceperunt: itemque Cornelius et Simón Magus non sunt unum, et unum Sacramentum acceperunt: at vero Cornelius, et ille spado, quem Philippus in itinere baptizavit, et unum sunt, et unum Sacramentum acceperunt (*Id. x, 48, et viii, 13, 58*). Cum ergo unum est Sacramentum, nec diversi datores, nec diversi perceptores faciunt ut non sit unum quod unum est.

59. Isti autem dum volunt hominum esse quod Christi est, res falsissimas et absurdissimas persuadere conantur, ut prope tot sint baptismi, quot homines per quos dantur. Itaque illud quod Dominus ait de homine et opere hominis, *Arbor bona bonos fructus facit, arbor mala malos fructus facit (Matth. vii, 17)*; isti ad hoc detorquere conantur, ut a bono baptizatus bonus sit, et a malo baptizatus malus sit. Unde sequitur eos, etiamsi nolint, ut a meliore baptizatus melior sit, et ab inferiore baptizatus inferior sit. Ex quo fit ut illi quos ante Domini passionem non ipse Jesus baptizabat, sed discipuli ejus, multo sanctius nascerentur, si ab ipso baptizarentur. Quis enim vel cogi-

(a) Olim, cap. 18.

tare possit, quantum intererat inter ipsum, et discipulos ejus a quibus baptizabantur? Ergo invidit eis sanctiorem generationem, quos a discipulis suis sese hic constituto maluit baptizari? Quod ulique quisquis credit, insanus est. Quid ergo Dominus eo ipso demonstrare dignatus est, nisi suum esse quod daretur, per quemlibet daretur; et se baptizare, de quo amicus ille sponsi dixerat, *Hic est qui baptizat (Joan. i, 33)*; per cujuslibet manus ministri baptizaretur, qui credidisset in eum? Dicit etiam Paulus, *Gratias Deo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Gaium, ne quis dicat quod in nomine meo baptizavi (I Cor. i, 14, 15)*. Et iste ergo credatur invidisse hominibus meliorem sanctificationem, si quanto melior erat, tanto melius poterant baptizari, qui ab illo baptizarentur. Imo vero ad hoc ipsum vigilavit cautiissimi et fidelissimi dispensatoris intentio, ne quisquam ideo sanctius se baptizatum putaret, quod a ministro sanctiore baptizaretur, et quod Domini erat, servo tribueret.

60. Cum igitur boni et mali dent et accipiant Baptismi sacramentum, nec regenerati spiritaliter in corpus et membra Christi coedificentur nisi boni; profecto in bonis est illa Ecclesia, cui dicitur: *Sicut lilius in medio spinarum, ita proxima mea in medio filiarum (Cant. ii, 2)*. In his est enim qui ædificant super petram, id est, qui audiunt verba Christi, et faciunt: quia et Petro confitenti se Christum Filium Dei, sic ait: *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam (Matth. xvi, 18)*. Non est ergo in eis qui ædificant super arenam, id est, qui audiunt verba Christi, et non faciunt. Ipse enim dixit: *Qui audit verba mea hæc et facit ea, simitabo eum viro sapienti, qui ædificat domum suam super petram. Et ibidem paulo post: Qui audit, inquit, verba mea hæc, et non facit ea, simitabo eum viro stulto, qui ædificat domum suam super arenam (Id. vii, 24, 26)*. Qui ergo compage charitatis incorporati sunt ædificio super petram constituto, et lilio inter spinas candenti, ipsi ulique possidebunt regnum Dei. Qui autem super arenam ædificant, vel in spinis deputantur, quis dubitaverit quod regnum Dei non possidebunt? Nihil ulique talibus prodest Baptismi sacramentum: nec tamen propter eorum instabile fundamentum sterilemque malitiam, etiam Sacramentum quod habent, ulla injuria facienda est.

CAPUT XXII. — 61. Proinde in loco illo ex Epistola Pauli apostoli, quam scripsit ad Galatas, sine studio contentionis advertite, quam recte fiat, ut hæreticum corrigentes errorem, si Sacramentum hoc habent quod habere debuerunt, illud accipiant quod eis deerat, non improbetur et blasphemetur quod inerat. *Manifesta, inquit, sunt opera carnis, quæ sunt fornicationes, immunditiæ, luxuriæ, idolorum servitus, veneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, hæreses, invidia, ebrietates, comessationes, et his similia; quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt (Galat. v, 19-21)*. (a) Omnes itaque isti non

(a) Olim hic cap. 19, apud Am. et Er.



sunt in lilio, nec super petram : inter hos autem et haeretici positi sunt. Cur ergo vos, ut omittam caetera, non baptizatis post ebriosos, luxuriosos, invidios, qui regnum Dei non possidebunt, et ideo in petra non sunt; et quia in petra non sunt, procul dubio in Ecclesia non deputantur; quia *super hanc petram*, inquit, *aedificabo Ecclesiam meam* : et nos <sup>1</sup> vultis ut baptizemus post haeticos, qui inter easdem spinas regnum Dei non possessuras enumerati sunt; et quibus similiter Sacramenta insunt; quando eadem sunt; sed non prosunt, quia cum illa recta sint, ipsi perversi sunt?

62. Haec sine pertinacia considerantes atque cogitantes, facile potestis intelligere, id in quoque corrigendum esse quod pravum est, quod autem rectum est, approbandum; et hoc dandum esse quod deerit, quod autem inerit, agnoscendum. Veniens itaque haeticus ut catholicus fiat, errorem corrigat proprium; non Christi violet Sacramentum : accipiat vinculum pacis quod non habebat, sine quo illi prodesse non poterat Baptisma quod habebat. Utrumque enim necessarium est ad regnum Dei adipiscendum, et Baptismus, et justitia. Et in contemptore quidem Baptismi Christi non potest esse justitia : Baptismus autem et in eo qui justitiam non habet, potest esse; sed non potest prodesse. Sicut enim Veritas dixit, *Si quis non renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum caelorum* (Joan. iii, 5); ita eadem Veritas dixit, *Nisi abundaverit justitia vestra super Scribarum et Pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum* (Matth. v, 20) : ut non Baptismus solus; sed etiam justitia perducatur ad regnum; cui autem vel utrumque, vel unum defuerit, illuc pervenire non possit. Quapropter cum dicatur haeticis, Justitia vobis deest, quam sine charitate ac vinculo pacis habere nullus potest; cumque et ipsi fateantur, multos Baptismum habere, et justitiam non habere, et si non fateantur, eos convincat Scriptura divina : miror quomodo putent, cum eos habentes non suum, sed Christi Baptismum, iterum nolumus baptizare, ita nos agere, ac si eis jam nihil deesse judicemus; et quia Baptismus eis in Catholica non datur, quem habere inveniuntur, nihil se illic accipere arbitrentur, ubi hoc accipiunt, sine quo illud quod habent, eis ad perniciem valeat, non ad salutem. Quod si nolunt intelligere, sufficit nobis quod eam tenemus Ecclesiam, quae manifestissimis sanctarum et canonicarum Scripturarum testimoniis demonstratur.

63. Dicat mihi nunc haeticus : Quomodo me suscipis? Cito respondeo : Sicut suscipit Ecclesia, cui Christus perhibet testimonium. Numquid tu melius potes nosse quomodo suscipiendus sis, quam Salvator noster medicus vulneris tui? Hic forte dicis : Lege mihi ergo quemadmodum Christus suscipi jusserit eos, qui ab haeticis transire ad Ecclesiam volunt. Hoc aperte atque evidenter, nec ego lego, nec tu. Si enim haeticus esset Joannes, et in nomine Patris et

Filii et Spiritus sancti baptizaret, post cuius baptismum jussit Paulus homines baptizari; tu obtineres quod dicis, ita ut contra quid dicerem, non haberem. Rursus, si Petrus in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ab haeticis baptizatus fuisset, cui Dominus ait, *Qui lotus est semel, non habet necessitatem iterum lavandi* (Joan. xiii, 10); ego obtinerem quod dico, ita ut tu contra quid diceres, non haberes. Nunc vero cum in Scripturis non inveniamus aliquos ad Ecclesiam transisse ab haeticis, et sicut ego dico, aut sicut tu dicis, esse susceptos; puto si aliquis sapiens existisset, cui Dominus Christus testimonium perhiberet; et de hac quaestione consuleretur a nobis, nullo modo dubitare deberemus id facere quod ille dixisset, ne non tam ipsi quam Domino Christo, cujus testimonio commendabatur, repugnare judicemur (a). Perhibet autem testimonium Christus Ecclesiae suae. Ecce Evangelium, lege ubi ait : *Oportebat Christum pati, et resurgere tertia die, et praedicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem* (Luc. xxiv, 46, 47). Quomodo ergo suscipit ista Ecclesia per omnes gentes incipientibus ab Jerusalem, remotis omnibus ambagibus et tergiversationibus, sic suscipiendus es. Quod si non vis, non mihi, aut cuiquam hominum, qui te vult ita suscipere, sed ipsi Salvatori contra salutem tuam perniciosissime reluctaris, qui te sic suscipiendum esse non vis credere, quemadmodum suscipit illa Ecclesia; quam testimonio suo commendat ille, cui lateris nefarium esse non credere.

CAPUT XXIII.—64. *At enim dixit Jeremias, «Facta est mihi ut aqua mendax, non habens fidem.»* Non de hac aqua dixit, quam putas. Lege diligenter. Ipsam enim mendacium hominum multitudinem dixit aquam mendacem more prophetico, sicut figurate loqui solent : sicut in Apocalypsi, populos aquarum nomine novimus appellatos (Apoc. xvii, 15). Nam sic ait Jeremias : *Ut quid qui contristant me, praevalent? Plaga mea valida est, unde sanabor? Facta est mihi ut aqua mendax non habens fidem* (Jerem. xv, 18). Plagam suam sibi dixit factam ut aquam mendacem : eandem vero plagam suam eos appellavit qui se contristabant. Quod enim ait, *qui contristant me*; hoc dixit postea, *plaga mea* : et quod supra dixit, *praevalent*; hoc postea dixit, *valida est*.

65. Sic et illic facitis, ubi scriptum est : *Ab aqua aliena abstine te, et de fonte alieno ne biberis* (Prov. v, 15). Putatis enim de Baptismo dictum qui est apud haeticos, ut ideo sit aqua aliena, quia haetici regnum Dei non possidebunt : quasi non ita sit et apud ebriosos, et apud invidios, et caeteros hujusmodi, de quibus pariter dictum est, *Regnum Dei non possidebunt* (I Cor. vi, 10, et Galat. v, 21) : et tamen in omnibus talibus, si secundum Evangelium baptizati sunt, Christi est Baptismus, non ipsorum. Unde aqua illa non est aliena; cum ipsi alieni sint, quibus di-

<sup>1</sup> sic Mss. At editi, et vos.

(a) Confer lib. 1 contra Cresconium, capp. 51 et 53.



cturus est, *Non novi vos* (*Matth.* vii, 25). Cur non ergo potius intelligam aquam alienam et fontem alienum, doctrinam esse maligni spiritus, qua decipiuntur et seducuntur alienati a Deo per ignorantiam, quæ est in illis, propter cæcitatem cordis eorum; hoc expressius commendante Apostolo: *Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus, et doctrinis dæmoniorum* (*I Tim.* iv, 1)? Hæc est aqua aliena, et fons alienus. Si enim aqua in bono intelligitur et Spiritus sanctus; cur non aqua in malo intelligatur et spiritus malignus? Non enim semper ubi aquam nominat Scriptura, hoc visibile Baptismi sacramentum vult intelligi: sed aliquando ipsum, aliquando aliud. Jam enim hoc visibili Baptismo etiam alios discipuli Domini baptizaverant, antequam veniret in eos secundum ejus promissionem Spiritus sanctus: de quo tamen idem Jesus dicit, *Si quis sitit, veniat et bibat: qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina aquæ vivæ fluent de ventre ejus.* Et sequitur Evangelista, et exponit unde sit dictum: *Hoc autem, inquit, dicebat de Spiritu, quem accepturi erant ii qui in eum erant credituri. Spiritus enim nondum erat datus, quia Jesus nondum fuerat clarificatus* (*Joan.* vii, 37-39). Ecce aquam dicit Spiritum, qui nondum erat datus, cum jam aqua illa Baptismi multis fuisset data.

66. Unde et illud, quod similiter non intelligitis, quod scriptum est, *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus; et fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi, et non superfluant tibi aquæ foras, et in plateis tuis discurrant aquæ tuæ* (*Prov.* v, 15-17): non visibilem Baptismum, quem possunt habere et alieni, id est, qui regnum Dei non possidebunt; sed hoc donum commendat Spiritus sancti, quod proprium est eorum tantum, qui regnabunt cum Christo in æternum. Quoniam *charitas Dei, sicut dicit Apostolus, diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (*Rom.* v, 5). Ipsa enim latitudo cordis, quam charitas facit, unde illam diffusam dicit, et unde ad Corinthios ita loquitur, *Os nostrum patet ad vos, o Corinthii, cor nostrum dilatatum est* (*II Cor.* vi, 11), platearum nomine significata est.

67. Quod ergo aperte audimus, *Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex Deo sint*<sup>1</sup> (*I Joan.* iv, 1); hoc figurate audimus, *Ab aqua aliena abstinete, et de fonte alieno ne biberis.* Et quod aperte audimus, *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*, hoc figurate audimus, *Fons aquæ tuæ sit tibi proprius, et nemo alienus communicet tibi.* Multa enim munera Dei possunt habere et alieni, non solum ista communia cum lapidibus et arboribus, sicuti est esse et vigere; nec solum communia cum peccatoribus, sicuti spirare, sentire: sed etiam majora jam hominum propria, sicuti est ratio, locutio, artes utiles innumerabiles, et alia multa. Ipsa etiam quæ domui Dei data sunt, nonnulla ex eis habent alieni, id est, non possessuri regnum

<sup>1</sup> Floriacensis, *probate spiritum qui ex Deo est.*

Dei, quibus in fine dicetur, *Non novi vos*; etiam cum dixerint, *In nomine tuo prophetavimus et virtutes multas fecimus.* Quia, *Etsi habeam, inquit, prophetiam, et sciam omnia sacramenta et omnem scientiam, et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum* (*I Cor.* xiii, 2). Hoc est ergo donum Spiritus sancti proprium sanctorum, unde nemo communicat alienus. Hoc deest omnibus malignis et gehennæ filiis, etiamsi Christi Baptismo baptizentur, sicut Simon fuerat baptizatus. Hoc deest etiam hæreticis: hoc accipiunt, cum correcti veniunt et unitatis vinculum sinceriter amplectuntur. Quod si non acciperent, etiam habentes Baptismum Christi, non erant possessuri regnum Christi; quia non introierant ad fontem illum proprium aquarum discurrentium in plateis sanctorum, et foras non excurrentium, quo fonte charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis. Desinite itaque illa testimonia commemorare, quæ aut non intelligitis, aut pro nobis contra vos esse intelligitis. Quod si ambigue posita, et pro nobis, et pro vobis possent interpretari, nihil utique adjuverent causam vestram: quia et nos si talibus uti vellemus; innumerabilibus uteremur, quæ causam nostram nihil similiter adjuverent. Sed plane talia malam causam vel moras faciendo sustentant.

CAPUT XXIV. — 68. *Ecce, inquit, de corpore Domini aqua profluxit.* Et quid te hoc adjuvat, o hæretice? *Multum, inquit: Baptisma enim significat non esse, nisi in corpore Domini, id est, in Ecclesia.* Melius diceres, de corpore Domini, hoc est, de Ecclesia; etiamsi jam constet (quod adhuc forte diligentius requirendum est), aqua illa Baptismum esse significatum. Nam et nos Baptismum quem habetis, de corpore Domini esse dicimus, hoc est, de Ecclesia, quamvis in ea ipsi non sitis, sicut omnes qui non ædificant super petram, sed super arenam. Quare tamen non attendis aquam illam, qua Baptismum significatum dicis, non tantum in corpore Domini fuisse, sed etiam de corpore ejus foras exiisse, et hoc per vulnus persecutoris? Neque enim et hæretici et omnes mali secum foras Sacramenta traxissent; si unitatis integritatem in corpore Domini custodissent. Sed etiam hoc videtis quam profundum sit, et quanta mysterii altitudine occultum.

69. Jam sufficiat: desinite talibus agere. Omnia quæ hujusmodi protuleritis, aut pro nobis sunt, aut, ut multum causæ nostræ minuam, incertum est pro quibus sint. Sed libenter in opertis immoramini, ne fateri aperta cogamini. Ecce Ecclesia, rogo, quid patimini? Ecce Ecclesia tot manifestissimis sanctarum Scripturarum testimoniis commendata et expressa, prædicta et demonstrata: *Sicut audivimus, ita et vidimus* (*Psal.* xlvii, 9). Quid tergiversaris quomodo suscipiaris? Cur detrectas sic suscipi, quomodo illa suscipit, cui testimonium perhibet qui mentiri non potuit? Doce Scripturas canonicas aperte dixisse, baptizandum esse in catholica Ecclesia qui apud hæreticos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti



fuerit baptizatus. Quod si hoc docere non potes; illud docē, huic communioni tuæ; id est, parti Donati, ubi hoc didicisti, apertum aliquod et manifestum testimonium a Scripturis canonicis perhiberi: et fatebor ad te esse transeundum, nec aliter esse suscipiendos hæreticos, quam sicut suscipit ecclesia in qua es, quia tali testimonio declarata est. Quid æstuas? quid perturbaris? Non invenis in Scripturis canonicis, quod a te justissime exigimus? Nam quod dicere soletis, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie* (Cant. i, 6); vides quale sit, et quam pro te non sit. Noli ergo talia quærere. Quia et si in partibus aquilonis esset pars Donati, quæ contrariæ sunt partibus meridianis, diceret de se esse dictum: *Montes Sion, latera aquilonis, civitas regis magni* (Psal. XLVII, 5). Nam utique civitas regis magni non est nisi Ecclesia; et hoc potius indubitanter sonat Ecclesiam, quam illud, *Ubi pascis, ubi cubas in meridie*. Sed fortasse illo testimonio Marcion hæreticus uteretur, qui dicitur Ponticus fuisse, quæ partes ad aquilonem sunt. Rursus si in occidente esset pars Donati, diceret de se esse dictum: *Iter facite ei qui ascendit super occasum; Dominus nomen est illi* (Psal. LXVII, 5). Fortassis enim sublimius esse diceret, *ascendit super occasum*; quam, *cubat in meridie*. Hæc mystica sunt, operta sunt, figurata sunt: aliquid manifestum quod interprete non egeat, a vobis flagitamus.

70. Ego itaque sic te suscipio, quemadmodum suscipit semen Abrahæ, in quo benedicuntur omnes gentes (Gen. xxii, 18). Hoc forte obscurum esset, nisi Paulus aperuisset semen Abrahæ quod est Christus (Galat. iii, 16). Sic te suscipio, quemadmodum suscipit illa sterilis, cujus multi filii, magis quam ejus quæ habet virum. Quod obscurum esset, nisi Paulus dixisset, ipsam esse Ecclesiam matrem nostram: cui dictum est, *Dominus qui eruit te, ipse Deus universæ terræ vocabitur* (Isai. LIV, 1, 5; Galat. iv, 26, 27); cui dictum est, *Terra tua orbis terrarum* (Isai. LXII, 4). Sicut suscipit regina illa, de qua in Psalmis dicitur, *Astitit regina a dextris tuis*: et cui dicitur, *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram* (Psal. XLIV, 10, 17). Postremo, ne multa commemorem, sic te suscipio, sicut suscipit Ecclesia per omnes gentes incipiens ab Jerusalem (Luc. xxiv, 47): sicut suscipit Ecclesia quæ testis est, Christo in Jerusalem, et in tota Judæa et Samaria, et usque ad totam terram (Act. i, 8). Ille enim te suscipit, qui hoc de illa dixit, qui talibus eam verbis, ne quisquam de illa dubitaret, ostendit. Sic te suscipio, quemadmodum suscipit triticum seminatum in agro, quod cum zizaniis crescit usque ad messem. Hi sunt enim filii regni; ager autem est mundus, messis est finis sæculi (Matth. xiii, 30, 38, 39): Dominus exposuit, Evangelium est, verba Domini sunt, manifesta sunt. Possem tibi dicere: Sic te suscipio, quemadmodum et vos suscepistis quos Prætextatus et Felicianus a vobis damnati, extra vestram communionem baptizaverunt. Cui rei quid contradicas, omnino non habes. Sed hoc potius dicam, quod et adversus ipsos Maxi-

mianistas invictissime valeat, qui vos in duobus præcipue testimoniis quibus imperitissime, tamen creberrime uti soletis, omnino vicerunt, et de paucitate et de meridie. Hoc ergo dicam, quod vos omnes tanquam pariter contra nos insurgatis, exstinguat. Sic vos suscipimus, si corrigi vultis, quemadmodum suscipit Ecclesia, quam Dominus Jesus dixit ab Jerusalem coepturam, et in Actibus Apostolorum legimus inde coepisse: et per omnes gentes ituram, et in Actibus Apostolorum legimus per multas isse, antequam veniret in Africam, et per omnes gentes ituram antequam veniat finis; quia ipse Dominus ait, *Prædicabitur hoc Evangelium in omnibus gentibus, et tunc veniet finis*. Ecce purgamenta ejus: *Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum*. Ecce frumenta ejus: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Id. xxiv, 12-14). Ubi hic Africa nominata est in parte Donati? Ecce iterum frumenta ejus: *Ut scias, inquit Apostolus, quemadmodum te oporteat in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis. Et sine dubio magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria* (I Tim. iii, 15, 16). Ecce purgamenta ejus: *Spiritus autem, inquit, manifeste dicit, quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus, doctrinis demoniorum*, (Id. iv, 1) etc. Ubi et hic Africa in parte Donati nominata est, ut in ea remanserit columna et firmamentum veritatis, aut pietatis sacramentum, de quo usque in finem ita cucurrit, ut diceret, *Prædicatum est in gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria?*

71. Quid ergo pluribus teneam? Qui respondere cogitat huic Epistolæ, scrutetur Scripturas: et aut manifestum de Africa, vel in qua sola, vel ex qua sola est pars Donati, proferat testimonium: quod ideo proferre non potest, quia illis tam manifestis, quæ a nobis prolata sunt, repugnare Scriptura non potest: aut si suarum suspicionum, vel criminationum, vel calumniarum sectatores credulos quærit, et vult traducere in aliud Evangelium, quod non est aliud, atque annuntiare nobis præterquam quod accepimus, etsi angelus de cælo esset, anathema esset (Galat. i, 8): quoniam et diabolus, qui propterea de cælo cecidit, quia in veritate non stetit, si anathema fuisset homini, quando ei præterquam quod a Domino Deo acceperat, annuntiavit, primi parentes carnis nostræ, nec in pœnam mortis incidissent, nec de loco felicitatis exissent.

CAPUT XXV (a).—72. Quapropter vos, charissimi, quibus hanc Epistolam scribo, præceptum pastoris qui animam suam posuit pro ovibus suis, et nunc glorificatus et exaltatus sedet ad dexteram Dei Patris, corde fidelissimo et firmissimo retinete dicentis, *Quæ sunt oves meæ, vocem meam audiunt, et sequuntur me* (Joan. x, 27). Audistis ejus vocem manifestis-

(a) Olim, cap. 20 apud Am. et Er.



simam, non solum per Legem ejus, et Prophetas, et Psalmos, sed etiam per os proprium commendantis Ecclesiam suam futuram. Et ea quæ prædixit, quemadmodum ex ordine consecuta sint, in Actibus et Litteris Apostolorum, quæ divinarum Scripturarum canonem complent, legendo perspicitis. Non est obscura quæstio in qua vos fallant, quos ipse Dominus prædixit futuros atque dicturos, *Ecce hic est Christus, ecce illic: ecce in deserto*, quasi ubi non est frequentia multitudinis: *ecce in cubiculis* (Matth. xxiv, 23, 26), quasi in secretis traditionibus atque doctrinis. Habetis Ecclesiam ubique diffundi, et crescere usque ad messem. Habetis civitatem, de qua ipse qui eam condidit, ait: *Non potest civitas abscondi super montem constituta* (Id. v, 14). Ipsa est ergo quæ non in aliqua parte terrarum, sed ubique notissima est. Hæc temporales aliquando etiam in suis frumentis patitur tempestates, ut in quibusdam locis non cognoscantur; sed tamen etiam illic latent: neque enim falli potest divina sententia; quoniam crescunt usque ad messem.

73. Itaque et in aliis gentibus sæpe nonnulla membra Ecclesiæ prævalentibus hæresum et schismatum seditioibus, pressa atque obumbrata sunt; et tamen quia inerant, paulo post nullo dubitante claruerunt: et in ipsa Africa post illud Secundi Tigrisiani apud Carthaginem seditiosum turbulentumque concilium, ubi et a femina nobili Lucilla operata corruptio (a), postea judicialibus Gestis commemorata est, cum inde litteræ pene per totam Africam, qua Ecclesiæ Christi jam germinaverant, missæ fuissent, creditum est litteris concilii; neque enim aliter oportebat: et quasi visa sunt per aliquam partem agri frumenta dominica defecisse; nullo modo autem defecerant, quæ vere frumenta erant prædestinata atque seminata, et alta radice feraciter<sup>1</sup> germinantia. Salva enim conscientia litteris concilii crediderant: neque enim ab hominibus de aliis hominibus aliquid incredibile dicebatur, aut eis contra Evangelium credebatur. Sed posteaquam illi furiosam pertinaciam usque ad dissensionem sacrilegam contra totum orbem christianum contentione obstinatissima perduxerunt, atque innotuit bonis fidelibus quos a Cæciliano alienaverat falsa criminatio: viderunt se, si in illa communione persistenter, non jam de quodam homine, vel de quibusdam hominibus, sed de Ecclesia toto terrarum orbe diffusa pravum habere iudicium; et maluerunt Christi Evangelio, quam collegarum concilio credere. Itaque illis relictis, mox ad catholicam pacem multi, et episcopi; et clerici, et populi redierunt: quod et antequam facerent, in tritico deputabantur. Tunc enim non faciebant, cum adversus homines male sibi a collegis insinuos, non adversus Ecclesiam Dei, quæ in cunctis gentibus crescit, illa eorum contradictio nitebatur<sup>2</sup>. Itaque et in Africa triticum quod

Filius hominis seminaverat, triticum mansit: et ex illo usque adhuc crevit, et crescit, et deinceps usque ad messem fructificabit et crescet, sicut in omni mundo.

74. Nonnulli etiam bonæ voluntatis, per carnalem caliginem, etiam post confirmatum contra Ecclesiam Dei malignorum furorem, in illa dissensione diutius erraverunt, tanquam si adhuc mollia conculcarentur frumenta, et radice viva herbæ vigor attereretur: etiam ipsa tamen frumenta sua noverat Deus, quamvis ut reviviscerent arguenda et increpanda. Non enim eo modo dictum est Petro, *Redi post me, satana* (Matth. xvi, 23); quomodo dictum est de Judâ, *Unus ex vobis diabolus est* (Joan. vi, 71). Quidam quoque et aperitissimæ veritati malo studio contradixerunt: illi vero eradicati vel præcisi erant; sed non permanentes in infidelitate, sicut de quibusdam ramis fractis Apostolus dicit, manu divina replantati, aut iterum inserti sunt (Rom. xi, 17-23). Tunc enim quisque infructuosus, et nondum a radice præcisus est, cum mala cupiditate agit quidem illa opera de quibus dictum est, *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt* (Galat. v, 21): sed cum pro ipsis operibus etiam veritati aperitissimæ qua redarguitur, resistere cœperit, tunc præciditur. Et multi tales sunt in Sacramentorum communione cum Ecclesia, et tamen jam non sunt in Ecclesia. Alioquin si tunc quisque præciditur, cum visibiliter excommunicatur; consequens erit ut tunc rursus inseratur, cum visibiliter communioni restituitur. Quid si ergo fictus accedat, atque adversus veritatem et Ecclesiam cor inimicissimum gerat, quamvis peragatur in eo illa solemnitas, numquid reconciliatur, numquid inseritur? Absit. Sicut ergo jam denuo communicans nondum insertus est; sic et antequam visibiliter excommunicetur, quisquis contra veritatem, qua convincitur et arguitur, inimicum gestat animum, jam præcisus est. Ita fit ut et semen bonum, et semen malum, utraque per agrum crescant usque ad messem: id est, et filii regni, et filii maligni utriusque per mundum crescant usque in finem sæculi; illis fructum ferentibus cum tolerantia, illis cum sterilitate amaricantibus.

75. Vos autem innitentes tot evidentissimis testimoniis Legis, Prophetarum, Psalmorum, ipsius Domini, et Apostolorum, de sancta Ecclesia toto terrarum orbe diffusa, exigite ab istis ut ostendant de Africa, quod attinet ad partem Donati, aliqua manifesta de canonicis Libris testimonia. Neque enim, sicut jam dixi, ullo modo fieri posset ut Ecclesia, sicut dicunt, et quod absit, tam cito ex tot gentibus peritura, tot testimoniis tam sublimiter et tam indubitanter prædicaretur; et de ista, quam volunt, sua, quæ usque in finem, sicut contendunt, permansura fuerat, taceretur. Mementote enim quid illi diviti dictum sit, cum apud inferos torqueretur, et ad fratres suos aliquem ex mortuis mitti vellet. *Habent illic*, inquit, *Moysen et Prophetas*. Et cum ille diceret, non eos credituros, nisi ad eos isset aliquis mortuorum: *Si Moysen*, inquit, *et Prophetas non audiunt, nec si quis*

<sup>1</sup> Editi, *veraciter*. Floriacensis codex, *feraciter*.

<sup>2</sup> Sic Floriacensis Ms. At editi, *contradictio tenebatur*.

(a) Supra, cap. 18, n. 46.



ex mortuis resurrexerit, credent<sup>1</sup> (Luc. xvi, 29-31). Dixit Moyses, quod in semine Abraham benedicentur omnes gentes (Gen. xxii, 18). Dixerunt Prophetæ, Tu vocaberis voluntas mea, et terrâ tua orbis terrarum (Isai. lxii, 4); et, Commemorabuntur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ (Psal. xxi, 28); His et talibus tam manifestis prænuntiationibus Ecclesiam demonstrantibus, isti credere noluerunt. Surrexit

Reliqua deerant in editionibus Am. et Er. Huc revocata fuerunt per Lovanienses ex vetere codice Endoviensi: habentur et in nostro Floriacensi.

Dominus a mortuis, dixit in nomine suo prædicari poenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes; incipientibus ab Jerusalem (Luc. xxiv, 47). Illi qui Moysi et Prophetis non crediderant, nec Domino resurgenti a mortuis crediderunt; quid restat, nisi ut divitiis illius tormenta sortiântur? Quæ vos fugientes dum adhuc tempus est, antequam de hac vita emigratur, divinis eloquiis constanter inhærete, ut nec in vita conturbemini, et post hanc vitam quod semini Abrahamæ promissum est, accipere mereamini. Amen.

---



---

IN SUBSEQUENTES LIBROS,

Vide lib. 2, cap. 26, Retractationum, tom. 1, col. 641, a verbis, Grammaticus etiam, usque ad verbum, Ignorans. M.

---



---

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA CRESCONIUM

GRAMMATICUM PARTIS DONATI

Libri quatuor<sup>(a)</sup>.

LIBER PRIMUS.

Epistolam Cresconii pro Petiliani defensione editam, sibi que in scriptam, refellere incipit Augustinus. Probat nec eloquentiam nec dialecticam qualemlibet metuendam esse assertoribus veritatis, quominus ejus adversarios, cum ipsis disputando, redarguant; neque contentiosum habendum eum esse, qui duris et renitentibus sermonis altercationem ad eos refellendos inferre curaverit. Postea ostendit non esse consequens, ut si conceditur esse Baptisma in parte Donati simul etiam concedatur ibi accipi oportere. Id enim extra catholicam Ecclesiam frustra et perniciose, sed tamen vere ac omnino idem haberi.

CAPUT PRIMUM. — 1. Quando ad te, Cresconi, mea scripta pervenire possent ignorans, perventura tamen minime desperavi: quia et ad me tua, quamvis longe posteaquam scripsisti, tamen quandoque per-

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Ad castigationem librorum contra Cresconium usi sumus antiquissimo Corbeiensis codice, ac præterea Michaëlino, Cygarrannensi, Georgiano, et uno Bernardinorum collegii Parisiensis. Adhibuimus etiam variantes lectiones Belgicorum quinque manuscriptorum per Lovanienses Theologos vulgatas, necnon editiones antiquiores et potiores, Am. Er. et Lov.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M.

(a) Scripti circiter annum Christi 406. Nam quando quatuor hosce libros scripsit Augustinus, jam contra Donatistas leges dederat Honorius imperator, ut testatur ipse S. Doctor, lib. 2 Retract., cap. 26. Porro illas Honorii recentissimas leges vocat Augustinus infra in lib. 5 cap. 47, posteaquam in ejusdem libri 5 capite 45, diserte significavit, loqui se de legibus anno 405 datis contra Donatistas, post Maximiani episcopi catholici cædem, qua occasione factum est, « ut et præteritæ omnes, » inquit, « contra ipsos leges excitarentur, et aliæ conderentur novæ. »

Ex iis legibus est illud in cod. Theod. I. 58, de Hæret. Honorii edictum (quod quidem Unitatis edictum in concilio Carthageniensi anni 407 appellatur): « Nemo manichæum, nemo donatistam, qui præcipue, ut comperimus, furere non desistunt, in memoriam revocet. Una sit catholica veneratio, una salus sit: Trinitatis; par, sibi congruens sanctitas expetatur. Quod si quis audeat interdictis sese illicitisque miscere, et præteritorum innumerabilium constitutorum, et legis nuper a mansuetudine nostra prolatae laqueos non evadat: et si turbæ forte convenerint, seditionis concitatos aculeos acrioris commotionis non dubitet exserendos. Dat. prid. idus febr. (12 febr. anni 405) Ravennæ, Stilichone II et Anthemio Coss. »

Item in cod. Theod. I. 4, Ne sanct. Bâpt. iteret. « Arcad. Honor. et Theod. AAA. Hadriano PP. P. — Adversarios catholicæ fidei, » etc., quæ suo exhibetur loco in hujus tomi Appendice. Item I. 5, ibid. « Hadriano PP. P. Ne divinam gratiam sub repetito Baptismate pollutam Donatistarum secreta violarent, et fallendi occasionem, severitate hujus præceptionis abolerent, statuente ut cætera hujusmodi homines poena sequatur, legisque censuram experiantur ultricem, qui in catholicam religionem perverso dogmate commisissent. Jubemus igitur, ut si qui posthac fuerit rebaptizare detectus, judici qui provinciae præsidet offeratur, ut facultatum omnium publicatione nullatus inopiæ poenam expendat, etc. Dat. prid. idus febr. Ravennæ, Stilichone II et Anthemio Coss. »

Item in eodem cod. I. 2 de Relig. « Imp. Arcad. Honor. et Theodos. AAA. Diotimio Proc. Africae. — Edictum quod de unitate per Africanas regiones Clementia nostra direxit, per diversa proponi volumus, ut omnibus innotescat, Dei omnipotentis unam et veram fidem catholicam, quam recta credulitas confitetur, esse retinendam. Dat. III non. mart. (5 mart. an. 405) Ravennæ, Stilichone II et Anthemio Coss. »